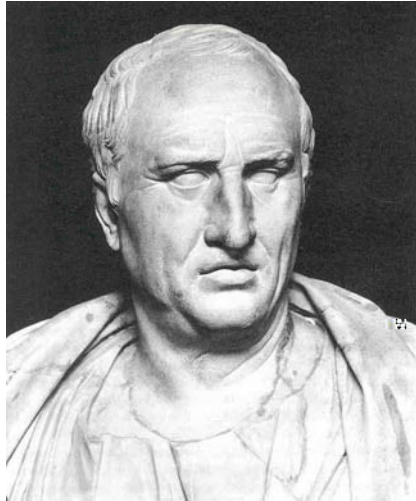

**Philodamus,
één slachtoffer van Verres.**

Uit Cicero's
In Verrem

Eerste druk september 2007

Copyright (C) 2007 Sjaak van Hal

Index

Cicero.	1
Leven van Cicero.	1
Inleiding In Verrem.	3
Verres komt in Lampsacum II.1.63-85.	6
Philodamus' dochter.	8
Philodamus protesteert.	10
Philodamus gemolesteerd.	13
Het volk van Lampsacum verzamelt zich.	15
Verres ternauwernood gered.	16
Verres' eigen schuld.	18
Verres beroept zich ten onrechte op een veroordeling van Philodamus door Nero, gouverneur van Asia.	19
Verres doet een beroep op Dolabella	22
Philodamus en zijn zoon door tussenkomst van Dolabella veroordeeld en ter dood gebracht.	25
Cicero roept Dolabella ter verantwoording.	27
Cicero spreekt nu Verres persoonlijk aan.	29
Cicero doet een beroep op de jury Verres te veroordelen.	32
Verres moet niet verwachten hier voor het Romeinse gerecht gered te worden. Hij heeft op alle gebieden gefaald.	33
Vertaling In Verrem II.63-9	39

Cicero.

De naam Cicero staat gelijk aan retoriek. Geen Romein heeft zich op het gebied van de retoriek meer onderscheiden dan Cicero. Zijn zinnen stromen om met Homeros te spreken zoeter dan honing. We zouden echter Cicero te kort doen als we zijn andere kwaliteiten niet zouden vermelden

Leven van Cicero.

Cicero is in 106 v. Chr. geboren in het zuiden van Latium in Arpinum. Hij was zoon van een eques, lid van de rijke middenstand, waarvan nog geen lid imperiumdrager van het Romeinse rijk was geweest. Toen Cicero nog jong was, is de familie naar Rome verhuisd, waar hij nog naar grote voorgangers op het gebied van de retoriek heeft kunnen luisteren, zoals Lucius Licinius Crassus en Marcus Antonius. In zijn jeugd heeft Cicero al op jonge leeftijd kennis gemaakt met het politieke leven. Hij was in de leer van een oudere aanzienlijke Romein. Van hem leerde hij hoe hij zich in de politiek, op het forum Romanum, voor rechtbanken als advocaat moest gedragen. Wie zich namelijk wilde onderscheiden in de politiek moest ook het nodige weten van de Romeinse rechtspraak, omdat er steeds vaker een beroep op je werd gedaan door mensen in nood om hen in een proces te helpen. Zo bouwde je je netwerk als patronus op. Als politicus was je namelijk zeer afhankelijk van je eigen clientes, die je als patronus had, maar ook van je netwerk van patroni, die jijzelf had. Je onderscheiden op het gebied van de politiek en het recht kon alleen maar naast goede kennis van en door vaardigheid op het gebied van de retoriek. Zoals gezegd, heeft Cicero veel van zijn politieke, juridische en retorische kennis in de praktijk opgedaan. Rechten met name studeerde hij bij Quintus Mucius Scaevola. Cicero was geen beperkt mens. Zijn interesse ging ook uit naar poëzie, literatuur en vooral filosofie. Op dit laatste gebied had Cicero geen oogkleppen op, of anders gezegd, hij was niet alleen volgeling van slechts één stroming. Nee, hij verzamelde zijn kennis bij verscheidene stromingen, zoals die van de stoïcijnen en de epicureeërs.

Cicero trad , toen hij 26 was, voor het eerst als advocaat op. Omdat hij veel mensen wilde helpen, heeft hij zijn stem overbelast. Hij negeerde het advies van artsen de advocatuur geheel op te geven. Hij ging naar Griekenland en Asia en schoolde zich daar verder. Tijdens zijn 6 maanden durende studie van filosofie en retoriek te Athene maakte hij kennis met Pomponius, bijgenaamd Atticus, wegens zijn lange verblijf te Attica, met wie Cicero later een intense correspondentie onderhield.

Terug in Rome, huwde Cicero in 77 Terentia. Van haar kreeg hij twee kinderen: Marcus en Tullia.

Toen Cicero eenmaal de leeftijd had om deel te nemen aan de politiek, is hij voor alle republikeinse ambten gekozen op de minimale leeftijd. Hij heeft dus een razendsnelle, politieke carrière gemaakt. In 75 werd hij quaestor, administrateur van de gouverneur van Sicilië. Dit bleek later voor Cicero het begin van zijn geweldige loopbaan te zijn. Hier onderscheidde hij zich politiek; hij wist de Sicilianen ermee te verzoenen, dat ze veel graan als belasting moesten betalen. Hij had daarmee zoveel indruk op de Sicilianen gemaakt en zoveel vertrouwen bij hen gewekt, dat zij in 70 een beroep op hem deden hun zaak te behartigen tegen hun oud gouverneur Verres. Deze had hen schandalig uitgezogen. Cicero nam hun verdediging op zich en heeft Verres en zijn partij retorisch verpletterd. Van dit proces is een omvangrijk werk over, getiteld *In Verrem*, dat 4 boeken omvat. Met deze rede was zijn retorische naam voorgoed gevestigd.

In 69 werd Cicero aedilis in welke hoedanigheid hij verantwoordelijk was voor de organisatie van spelen en de graanvoorziening. Door zijn bewezen diensten aan de Sicilianen kon hij dat graan goedkoop leveren.

De top van zijn politieke roem bereikte Cicero in 63, toen hij consul werd. Hierop was Cicero bijzonder trots. Hij was de eerste van zijn familie die consul werd; met andere woorden, hij was een homo novus, een fenomeen, dat zich niet zo vaak voordeed. Tijdens zijn consulaat heeft Cicero het toppunt van zijn politieke macht en aanzien gehad en is hij beloond met de titel pater patriae, doordat hij daadkrachtig heeft opgetreden tegen ene Catilina. Deze Catilina stamde uit een oud aanzienlijk, adellijk geslacht, was aan lager wal geraakt en had meerdere malen zonder resultaat aan de

consulverkiezingen meegedaan. Uiteindelijk was hij ook door Cicero verslagen en tijdens diens ambtsjaar beraamde hij een staatsgreep. Cicero heeft dit weten te voorkomen en heeft Catilina en diens volgers, nadat Cicero daartoe het recht had gekregen, omdat hij het *consultum senatus ultimum* had gekregen, zonder vorm van proces terecht gesteld.

Zijn optreden tegen Catilina was tevens ook het begin van zijn val. Catilina was namelijk lid van de volkspartij, waarvan ook Caesar deel uitmaakte. Toen Caesar met Pompeius en Crassus een driemanschap had gevormd, was Cicero's rol uitgespeeld. In 58 werd hij aangeklaagd, omdat hij Romeinse burgers zonder proces ter dood had laten brengen. Cicero ging in vrijwillige ballingschap. Na een jaar kon hij terugkeren en wijdde hij zich aan de filosofie en de advocatuur. Toen zijn grote vijand Clodius, de man achter het proces van 58, gestorven was, kon hij terugkeren aan de politieke top en werd hij proconsul van Cilicië in 51.

Eenmaal terug in Rome trof hij een verscheurde stad aan. Aan de vriendschap tussen Pompeius en Caesar was een eind gekomen. Cicero koos Pompeius' zijde en vluchtte met hem. Na diens dood heeft Caesar hem uiteindelijk in 47 genade geschonken.

Met Cicero's voorspoed ging het nu geheel bergafwaarts. Aan zijn dertigjarig huwelijk met Terentia kwam een einde, zijn dochter Tullia stierf; haar dood heeft hem zeer aangegrepen. Politiek stond hij nu volledig buiten spel, waardoor hij zich op zijn landgoed te Tusculum geheel op de filosofie wierp.

Na Caesars dood op de Iden van maart 44 probeerde Cicero weer het politieke toneel te betreden en wilde hij zich opwerpen als redder des vaderlands. Hij stelde zich scherp op tegen Antonius, Caesars medeconsul en aanhanger. Hij hield een aantal messcherpe oraties tegen hem. Toen Antonius in 43 een driemanschap vormde met Octavianus, de latere Augustus en Lepidus eiste hij Cicero's hoofd. Cicero is op de vlucht op de Via Appia gedood. Zijn hoofd en handen zijn op het forum ten toon gesteld.

Inleiding In Verrem.

In 70 voor Chr. werd Gaius Verres, die gedurende de drie jaar daarvoor gouverneur van Sicilië was geweest, in Rome door Cicero

uit naam van het volk van Sicilië aangeklaagd. Verres werd voor de quaestio de pecuniis repetundis gedaagd. Dit hof hield zich bezig met gelden die teruggevorderd werden. Als Verres schuldig bevonden werd, zou hij niet alleen een zware, financiële boete krijgen maar ook zou hij zijn Romeinse burgerrechten verliezen.

Nu was het zo, dat een gouverneur in een provincie absolute macht had en vanuit Rome niet onder controle gehouden kon worden. Na zijn ambtsperiode moest hij verantwoording afleggen, maar meestal leidde dit tot vrijspraak, als er een aanklacht van afpersing tegen hem ingebracht was. Een aanklacht tegen een oud gouverneur was niet uitzonderlijk, maar de aanklacht van Cicero tegen Verres was in die zin uitzonderlijk, dat hij tegen de oudere Hortensius de status verwierf van uitmuntende pleiter. Deze processen van afpersing door gouverneurs kwamen eigenlijk voort uit een klassenstrijd. De politiek werd gemaakt door patriciërs, die in de senaat zaten en de ambten bekleedden. Deze ordo der senatores was relatief klein en in de loop der jaren verdwenen enkele families door uitsterven en werden heel moeizaam nieuwe senatoriale families aan die ordo toegevoegd. De middenmoot van de Romeinse bevolking werd door een relatief grote groep gevormd, die bij elkaar en individueel veel geld bezat, maar relatief weinig in de politieke pap te brokkelen had. In afpersingszaken werd altijd een senator aangeklaagd en het was sinds Tiberius Gracchus usance, dat de aangeklaagde derhalve voor een eerlijke rechtspraak voor een hof van ridders (uit de ordo equester) verscheen. Zo was vriendjespolitiek uitgesloten. Het lag voor de hand, dat equites sneller tot een veroordeling zouden komen. In de praktijk echter viel dat tegen. Beide partijen deden handjeclap, omdat ze elkaar goed konden gebruiken voor hun persoonlijke financiële gewin. Sulla had aan de heersende praktijk een einde gemaakt en deze quaestiones de pecuniis repetundis werden voorgezeten door senatores. Het resultaat kun je raden: de veroordelingen waren zeker niet harder en het verlies van de ridderstand was groter dan het gewin van de senatorenstand. Dit monopolie werd ter discussie gesteld in 70 voor Chr. Aan de senatoriale machten sinds Sulla werd een halt toegeroepen, doordat van de democratische partij Pompeius en Crassus in 70 consul werden: zij gaven aan de tribuni plebis de macht terug, die Sulla

beperkt had. Toen Cicero zijn aanklacht tegen Verres in 70 indiende, was een wet in de maak, dat niet alleen meer leden van de senatoriale stand in criminele gerechtshoven mochten zitten. De senatoren waren toen bereid ver te gaan om hun rechten te behouden. Hierdoor kreeg de zaak van Verres extra betekenis. De rechtbank, waarvoor Cicero pleit was bezet met mannen, die bedreigd waren in hun status. Cicero werkte enerzijds op het gemoed van de rechters door continu te zeggen, dat het uitzonderlijk eervolle mannen zijn, maar wijst hun er ook op, dat als ze Verres niet zouden veroordelen, dat niemand er meer in zou geloven, dat een senatorenrechtbank een oud gouverneur, hoe schuldig ook, zou veroordelen; daardoor zou de senaat een groot verlies leiden: het monopolie van de rechtspraak. Verres werd niet vrijgesproken. Voor het eind van het proces ging Verres in vrijwillige ballingschap naar Massilia. Ook al zouden de senatoren hem schuldig bevonden hebben, zou dit weinig bijgedragen hebben aan de geloofwaardigheid van die senatoren, omdat de schuld van Verres geweldig buiten kijf stond. De voorgestelde wet werd aangenomen en het monopolie van de senaat vond zijn eind.

Van Verres zelf is verder weinig bekend, slechts dat hij verbannen is en dat hij in 43 op de proscriptielijsten van Marcus Antonius heeft gestaan en gedood is in ballingschap. Het beeld, dat wij van hem krijgen uit Cicero's rede is dat van een door en door slecht man. Bedenk echter wel, dat Cicero hier aan karaktermoord doet ten bate van zijn eigen cliënten. Om de slechtheid van Verres aan te tonen, haalt hij de kwestie Philodamus aan. Verres had het van de gouverneur van Asia, Gnaeus Dolabella, wiens vicegouverneur hij was, gedaan gekregen, als gezant gestuurd te worden naar koning Nicomedes, koning van Bithynië, en Sadala. Verres had de gewoonte op zijn reis zijn intrek te nemen vooral bij aanzienlijke mensen met mooie dochters om bij die aan zijn gerief te komen. Zo kwam hij ook in Lampsacum aan de Hellespont. Daar woonde ene Philodamus. Philodamus was een aanzienlijk man in het Griekse stadje Lampsacum. In Lampsacum nam Verres zijn intrek bij ene Ianitor, waar Verres niets van zijn gading vond. Van zijn vriend Rubrius echter kreeg hij te horen, dat Philodamus een bijzondere dochter had. Verres had daar wel oren naar. Arme Philodamus en de zijnen.

Verres komt in Lampsacum II.1.63-85.

63. Oppidum¹ est in Hellesponto Lampsacum², iudices, in primis³ Asiae⁴ provinciae clarum et nobile; homines autem ipsi Lampsaceni⁵ cum⁶ summe in omnis⁷ civis Romanos officiosi⁸, tum praeterea maxime sedati⁹ et quieti¹⁰, prope praeter¹¹ ceteros ad summum Graecorum otium¹² potius quam ad ullam vim aut tumultum¹³ adcommodati¹⁴. Accidit, cum iste¹⁵ a Cn. Dolabella¹⁶ efflagitasset¹⁷ ut se ad regem Nicomedem¹⁸ regemque Sadalam¹⁹ mitteret, cumque iter hoc sibi magis ad quaestum²⁰ suum quam ad rei publicae tempus²¹ adcommodatum deposcisset²², ut illo itinere veniret Lampsacum cum magna calamitate¹ et prope pernicie² civitatis. Deducitur³ iste ad

---

¹ oppidum	vestingstad
² Lampsacum	Lampsacum (stadsnaam)
³ in primis	vooral
⁴ Asiae: <i>locativus</i>	<u>Asia</u> (de westelijke helft v. Kl.-Azië, Romeinse provincie sinds 133 v. Chr.)
⁵ Lampsacenus	inw. van Lampsacum
⁶ cum ... tum	niet alleen ... maar ook
⁷ omnis civis: <i>acc.pl.</i> Substantiva van de 3 ^e decl met gen pl. -ium kunnen als acc. pl -is i.p.v. -es hebben.	
⁸ officiosus	plichtsgetrouw
⁹ sedare	tot rust brengen
¹⁰ quietus	rustig
¹¹ praeter + <i>acc.</i>	meer dan
¹² otium	rust, niets doen
¹³ tumultus	opstand
¹⁴ accomodatus ad + <i>acc.</i>	aangepast aan
¹⁵ iste	die; bedoeld wordt Verres, let op het negatieve iste, dat ook in het vervolg voor Verres gebruikt wordt.
¹⁶ Cn. Dolabella: <i>Gnaeus Dolabella was de gouverneur van Asia</i>	
¹⁷ efflagitare ab + <i>abl.</i>	eisen van
¹⁸ Nicomedes	Nicomedes, koning van Bithynië
¹⁹ Sadala	Sadala, een koning
²⁰ quaestus	gewin
²¹ tempus	de tijd, (tijds)omstandigheden
²² deposcere 3	opeisen

Ianitorem⁴ quendam hospitem, comitesque⁵ eius item apud ceteros hospites conlocantur⁶. Vt mos erat istius, atque ut eum suae libidines flagitiosae⁷ facere admonebant⁸, statim negotium⁹ dat illis suis comitibus, nequissimis¹⁰ turpissimisque hominibus, uti videant et investigent¹¹ ecqua¹² virgo sit aut mulier digna¹³ quam ob rem¹⁴ ipse Lampsaci¹⁵ diutius commoraretur¹⁶.

Vragen.

1. Wat wil Cicero met de zinsnede *in primis ... nobile* duidelijk maken?
2. De eerste zin bevat een trikolon (die qua inhoud of opbouw vergelijkbare delen heeft). Laat dat zien.
3. Wat hebben deze drie elementen inhoudelijk met elkaar te maken?
4. Waaruit blijkt uit de zin *accidit .... civitatis*, dat Verres zijn plaats niet kent? Leg je antwoord uit.
5. *Iter .. accommodatum*. Wiens woorden zijn dit? Licht je antwoord toe.

---

¹ calamitas, -tatis	schade
² pernicies	ondergang
³ deducere 3	onderbrengen
⁴ Ianitor	Ianitor (<i>eigenaam</i>)
⁵ comes, -itis	metgezel
⁶ conlocare	onderbrengen
⁷ flagitiosus	schandelijk
⁸ Admonere 2	vermanen, aansporen
⁹ negotium	taak
¹⁰ nēquam <i>indecl.</i> <i>comp. nēquior, superl. nēquissimus</i>	niets waardig
¹¹ investigare	onderzoeken
¹² ecquī, -quae (<i>en -qua</i>), -quod <i>pron. interr. (adj.)</i>	wel enig?
¹³ dignus sum	ik verdien het
¹⁴ quam ob rem	waarom
¹⁵ Lampsaci: <i>locativus</i>	
¹⁶ commorari	verblijven

---

6. *Civitatis*. Wat wordt hiermee bedoeld? Rome of Lampsacum? Geef een argument.
7. In de zin *Ut mos .. commoraretur* maakt Cicero stemming tegen Verres zelf. Waaruit blijkt dat?
8. Welke betekenis geeft de conjunctivus van *commoraretur* aan *quam*?

Philodamus' dochter.

64. Erat comes eius Rubrius¹ quidam, homo factus ad istius libidines, qui miro² artificio³, quocumque⁴ venerat, haec investigare omnia solebat. Is ad eum rem istam defert⁵, Philodamum⁶ esse quendam, genere, honore, copiis⁷, existimatione⁸ facile principem⁹ Lampsacenorum; eius esse filiam, quae cum patre habitaret propterea¹⁰ quod virum non haberet, mulierem eximia¹¹ pulchritudine¹²; sed eam summa integritate¹³ pudicitiaque¹⁴ existimari¹⁵. Homo¹⁶, ut haec audivit, sic exarsit¹⁷ ad id quod non modo ipse numquam viderat, sed ne audierat quidem¹⁸ ab eo qui ipse vidisset, ut statim ad Philodamum migrare¹ se diceret velle. Hospes Ianitor, qui nihil suspi-

---

¹ Rubrius	Rubrius, vriend van Verres
² mirus	wonderbaarlijk
³ artificium	bekwaamheid, sluwheid
⁴ quocumque	waarheen ook maar
⁵ deferre	rapporteren
⁶ Philodamus	Philodamus, naam van een Griek in Lampsacum
⁷ copiae	financiële middelen
⁸ existimatio, -onis	aanzien
⁹ principis, -ipis	eerste
¹⁰ propterea	hierom
¹¹ eximius	uitnemende
¹² pulchritudo, -inis	schoonheid
¹³ integritas, -tatis	reinheid
¹⁴ pudicitia	kuisheid
¹⁵ existimare	hoogachten
¹⁶ homo: hier negatief; bedoeld is Verres	
¹⁷ exardescere ad + acc. 3	voor iets ontbranden
¹⁸ ne .. quidem	zelfs niet

---

caretur², veritus ne quid in ipso se offenderetur³, hominem summa vi retinere⁴ coepit. Iste, qui hospitis relinquendi causam⁵ reperire non posset, alia sibi ratione⁶ viam munire⁷ ad stuprum⁸ coepit; Rubrium, delicias suas⁹, in omnibus eius modi¹⁰ rebus adiutorem¹¹ suum et conscium¹², parum¹³ laute¹⁴ deversari¹⁵ dicit; ad Philodamum deduci iubet.

Vragen.

1. Hoe zie ik aan het Latijn (*erat .. solebat*), dat Cicero een nieuw element introduceert?
2. Met welke woorden maakt Cicero duidelijk, dat Rubrius inderdaad *factus ad istius libidines* is?
3. a. Welke 4 aspecten van Philodamus' dochter maken haar inderdaad dignam (63)?
b. Waarin voldeed ze niet aan de oorspronkelijke zoekopdracht van 63? En toch ook weer wel?
4. Waarom precies raakte Verres buiten zinnen (*homo .. velle*)? Geef niet alleen een vertaling, maar leg het duidelijk uit.
5. Welke bijbetekenis geeft *suspicaretur* aan *qui*? Wat is immers de *modus* van *suspicaretur*?
6. Wat moet je in dit geval exact onder *summa vi* verstaan?

---

¹ migrare	verhuizen
² suspicari	vermoeden
³ offendi in + <i>abl.</i> 3	ontevreden zijn met
⁴ Retinere 2	tegenhouden
⁵ causa	reden
⁶ ratio, -onis	wijze
⁷ viam munire	zich een weg banen
⁸ stuprum	ontucht, verkrachting
⁹ deliciae	lievelingetje
¹⁰ eius modi; <i>versteende uitdrukking, gen. qual.</i>	dergelijke
¹¹ adiutor	helper
¹² conscius	medeplichtig, ingewijd
¹³ parum	te weinig
¹⁴ lautus	schitterend, voornaam
¹⁵ deversari	verblijven, als gast wonen

Philodamus protesteert.

65. Quod ubi¹ est Philodamo nuntiatum, tametsi² erat ignarus³ quantum⁴ sibi ac liberis suis iam tum mali constitueretur⁵, tamen ad istum venit; ostendit⁶ munus⁷ illud suum non esse; se, cum suae partes⁸ essent hospitem⁹ recipiendorum¹⁰, tum ipsos tamen praetores et consules, non legatorum¹¹ adseculas¹², recipere solere. Iste, qui una cupiditate¹³ raperetur, totum illius postulatum¹⁴ causamque neglexit¹⁵; per vim ad eum, qui recipere non debebat, Rubrium deduci imperavit. Hic Philodamus, posteaquam¹⁶ ius suum obtinere¹⁷ non potuit, ut humanitatem¹⁸ consuetudinemque¹⁹ suam retineret laborabat²⁰. Homo, qui semper hospitalissimus²¹ amicissimusque nostrorum hominum existimatus esset, noluit videri ipsum illum Rubrium invitus¹ domum suam recepisse; magnifice² et

---

¹ ubi + <i>perf. of praes. hist.</i>	zodra als
² tametsi	ookal
³ ignarus	onwetend
⁴ <i>Trek bij quantum mali.</i>	
⁵ constituere	besluiten tot
⁶ ostendere	aantonen
⁷ munus, -eris	taak
⁸ partes <i>pl. van pars</i>	rol
⁹ hospes	vreemde, buitenlander
¹⁰ recipere 5	opnemen
¹¹ legatus	<i>hier:</i> vicegouverneur, legaat, gezant
¹² adsecula	begeleider
¹³ cupiditas, -tatis	begeerte
¹⁴ postulatus	eis
¹⁵ neglegere 3	geen acht slaan op
¹⁶ posteaquam = postquam	
¹⁷ obtinere 2	verkrijgen
¹⁸ humanitas	beleefdheid
¹⁹ consuetudo	vriendschappelijke omgang, manier van doen
²⁰ laborare ut + <i>coni.</i>	zijn best doen om te
²¹ hospitalis	gastvrij

---

ornate³, ut erat in primis⁴ inter suos copiosus⁵, convivium comparat⁶; rogat Rubrium ut quos⁷ ei commodum⁸ sit invitet, locum sibi soli, si videatur⁹, relinquat; etiam filium suum, lectissimum¹⁰ adolescentem, foras¹¹ ad propinquum suum quendam mittit ad cenam.

Vragen

1. Wat wordt met *quod* in de eerste regel bedoeld?
2. *..ad istum venit*. Wie wordt met *istum* bedoeld?
3. *munus illud suum non esse*. Wat exact was zijn taak niet? Citeer het Latijn.
4. Wie zou Philodamus nog meer hebben kunnen weigeren behalve die Rubrius, als je kijkt naar de woorden *se .. solere*. Citeer het betreffende woord, op grond waarvan je dat concludeert.
5. Wat voor bijbetekenis heeft het woordje *qui* van *qui una cupiditate raperetur* en waarom?
6. *per vim* Wat wilde hij daarmee bereiken?
7. Waaruit blijkt, dat Philodamus een echte gentleman was?
8. Je zou zelfs kunnen zeggen, dat Philodamus tegenover Rubrius al te beleefd was. Uit welke zinsnede blijkt dat?

66. Rubrius istius comites invitat; eos omnis Verres certiores facit¹² quid opus esset¹. Mature² veniunt, discumbitur³.

---

¹ invitus	tegen zijn zin
² magnifice <i>adv.</i>	groots
³ ornatus	smaakvol, waardig, geacht
⁴ in primis	vooral
⁵ copiosus	in goeden doen
⁶ comparare	voorbereiden
⁷ quos: <i>lees eos quos</i>	
⁸ mihi commodum est	het is belangrijk, voordelig, nuttig voor mij; <i>vul aan:</i> invitare
⁹ videtur ei	het schijnt hem goed toe
¹⁰ lectus	uitgelezen, voortreffelijk
¹¹ foras	naar buiten
¹² aliquem certiores facere	iemand op de hoogte brengen van

Fit sermo inter eos, et invitatio⁴ ut Graeco more⁵ biberetur;
hortatur hospes, poscunt maioribus poculis⁶, celebratur⁷
omnium sermone laetitiaque⁸ convivium.
Posteaquam satis calere⁹ res Rubrio visa est,
'Quaeso¹⁰, ' inquit, 'Philodame, cur ad nos filiam tuam non
introvocari¹¹ iubes?' Homo, qui et summa gravitate¹² et iam
id aetatis¹³ et parens esset, obstipuit¹⁴ hominis improbi¹⁵ dicto¹⁶.
Instare¹⁷ Rubrius. Tum ille, ut aliquid responderet, negavit
moris esse¹⁸ Graecorum ut in convivio virorum accumberent¹⁹
mulieres. Hic tum alius ex alia parte²⁰, 'Enim vero²¹ ferendum²²
hoc quidem non est; vocetur mulier!' Et simul servis
suis Rubrius ut ianuam clauderent et ipsi ad foris²³ adsisterent²⁴
imperat.

---

¹ opus est	er is nodig
² mature adv.	vroeg
³ discumbere 3	gaan aanliggen
⁴ invitatio (fit)	uitnodiging
⁵ mos, moris	gewoonte
⁶ poculum	beker
⁷ celebrare	vieren
⁸ laetitia	vreugde
⁹ calere 2	heet zijn
¹⁰ quaeso	ik vraag
¹¹ introvocare	naar binnen roepen
¹² gravitas, -tatis	waardigheid
¹³ id aetatis	zo oud (<i>eig. acc.graecus met gen. part.: wat betreft dit van leeftijd</i>)
¹⁴ obstipescere 3	verstommen
¹⁵ improbus	slecht
¹⁶ dictum	het woord, de uitspraak
¹⁷ instare	aandringen; <i>hier gebuikt als inf. hist.</i>
¹⁸ esse + gen.	eigen zijn aan, kenmerk zijn van
¹⁹ accumbere 3	gaan aanliggen
²⁰ <i>Vul aan: dixit</i>	
²¹ enim vero . . . quidem	maar werkelijk
²² ferre	verdragen
²³ fores <i>pl.t.</i> foris <i>acc.pl.</i>	de deur
²⁴ adsistere ad + <i>acc.</i>	gaan staan bij

Vragen

1. *quid opus esset*. Nodig waarvoor?
2. Wat is blijkens de tekst die Griekse wijze van drinken?
3. Wat wordt bedoeld met de mededeling dat de situatie voldoende warm was (*satis calere res*)?
4. Het fragment *qui et summa gravitate et iam id aetatis et parens esset* bevat in ieder geval drie stijlmiddelen. Laat die zien.
5. Cicero geeft aan in de reactie van Philodamus, dat deze zich eigenlijk geen raad weet met het verzoek. Met welke woorden geeft hij dat aan? Leg je antwoord uit.
6. Hoe wordt nadruk gelegd in de woorden *negavit ..mulieres*, dat het absoluut niet normaal was, dat vrouwen samen met mannen aten?
7. Wat wordt bedoeld met *hoc in hic tum .. mulier!?*

Philodamus gemolesteerd.

67. Quod ubi ille intellexit, id agi¹ atque id parari ut filiae suae vis adferretur², servos suos ad se vocat; his imperat ut se ipsum neglegant, filiam defendant; excurrat³ aliquis qui hoc tantum⁴ domestici⁵ mali filio nuntiet. Clamor interea fit tota domo⁶; inter servos Rubri atque hospitis iactatur⁷ domi suae⁸ vir primarius⁹ et homo honestissimus;

---

¹ agere id, ut + *coni*

dit nastreven, dat ..

² adferre alicui vim

iemand geweld aandoen

³ *De indirecte rede, die ingezet wordt in de vorige zinsnede na imperat, wordt hier voortgezet; vul aan ut.*

excurrere 3

wegrennen

⁴ Lees: tantum mali domestici

⁵ domesticus

huiselijk

⁶ *Vóór de woorden totus en locus wordt in het Latijn bij plaatsbepaling geen in + abl. gebruikt.*

⁷ iactare

heen en weer gooien

⁸ *Locativus; nota bene: domus is f.*

⁹ primarius

voornaam, vooraanstaand

pro se quisque manus adfert¹; aqua denique ferventi² a Rubrio ipso Philodamus perfunditur³. Haec ubi filio nuntiata sunt, statim exanimatus⁴ ad aedis⁵ contendit⁶, ut et vitae patris et pudicitiae sororis succurreret⁷; omnes eodem animo⁸ Lampaceni, simul ut hoc audierunt, quod eos cum⁹ Philodami dignitas¹⁰ tum iniuriae¹¹ magnitudo movebat, ad aedis noctu¹² convenerunt. Hic licitor¹³ istius Cornelius, qui cum eius servis erat a Rubrio quasi¹⁴ in praesidio¹⁵ ad auferendam¹⁶ mulierem conlocatus¹⁷, occiditur; servi non nulli vulnerantur; ipse Rubrius in turba¹⁸ sauciatur¹⁹. Iste, qui sua cupiditate tantos tumultus²⁰ concitatos²¹ videret, cupere²² aliqua²³ evolare²⁴, si posset.

---

¹ manus adferre	geweld (aan)doen
² fervere 2	koken
³ perfundere 3	overgieten
⁴ exanimatus	buiten zichzelf
⁵ aedes <i>pl.</i>	het huis
⁶ contendere 3	zich haasten
⁷ succurrere alicui 3	te hulp rennen
⁸ animus	gemoed, inborst
⁹ cum .. tum..	niet alleen ... maar ook
¹⁰ dignitas, -itatis	waardigheid
¹¹ iniuria	onrecht
¹² noctu	in de nacht
¹³ licitor	staatslaaf, <i>oorspronkelijk alleen dienaren van hoge staatsambtenaren, zoals de consul, praetoren</i>
¹⁴ quasi	als het ware
¹⁵ praesidium	wacht
¹⁶ auferre	wegbrengen
¹⁷ conlocare	plaatsen
¹⁸ turba	verwarring, menigte
¹⁹ sauciare	verwonden
²⁰ tumultus 4 ^e	opschudding
²¹ concitare	veroorzaken
²² <i>Infinitivus historicus. Normaal wordt die niet alleen gebruikt, maar staan er twee of meer na elkaar.</i>	
²³ aliqua	langs de een of andere weg
²⁴ evolare	wegvliegen

Vragen

1. Door welk stijlmiddel zou je het idee kunnen krijgen, dat Philodamus zijn slaven fluisterend bij zich riep? Waarom zou dat overigens aannemelijk zijn?
2. Is *excurrat* niet in tegenspraak tot wat eerder in 66 gezegd is?
3. *iactatur*. Door welke drie mededelingen stelt Cicero deze behandeling als nog erger voor ogen?
4. De onderstreepte woorden in de zinsnede *cum Philodami dignitas tum iniuriae magnitudo* zou je als een soort hendiadys kunnen opvatten. Laat dat zien.
5. *quasi in praesidio* Zogenaamd ter bescherming waarvan?
6. Verklaar in de laatste zin de vorm *cupere*.

Het volk van Lampsacum verzamelt zich.

68. Postridie¹ homines mane² in contionem³ conveniunt; quaerunt quid optimum factu⁴ sit; pro se quisque⁵, ut in quoque erat auctoritatis⁶ plurimum, ad populum loquebatur; inventus est nemo cuius non haec et sententia⁷ esset et oratio⁸, non esse metuendum⁹, si istius nefarium¹⁰ scelus Lampsaceni ultri¹¹ vi manuque essent, ne senatus populusque Romanus in eam civitatem animadvertendum¹² putaret; quodsi¹ hoc iure

---

¹ postridie	de volgende dag
² mane	in de ochtend
³ contio	vergadering
⁴ factu	om te doen
⁵ pro se quisque	een ieder naar vermogen
⁶ auctoritas, -tatis	gezag
⁷ sententia	mening
⁸ oratio	uitspraak, uitlating
⁹ metuere, <i>ne + coni. 3</i>	bang zijn dat
¹⁰ nefarius	goddeloos, misdadig
¹¹ ulcisci, ultus	wreken
¹² animadvertere in + <i>acc.</i>	straffen

legati populi Romani in socios nationesque exteras² uterentur,
ut pudicitiam liberorum servare ab eorum libidine tutam³
non liceret, quidvis⁴ esse perpeti⁵ satius⁶ quam in tanta vi
atque acerbitate⁷ versari⁸.

Vragen

1. Waaruit blijkt de haast van de Lampsaceni om op te treden tegen Verres?
2. Wat wordt eigenlijk met *pro se* bedoeld?
3. Waarom staat *loquebatur* in het imperfectum?
4. *hoc iure* Welk recht wordt daarmee bedoeld?
5. In caput 68 staat twee keer een hendiadys. Laat die zien.

Verres ternauwernood gered.

69. Haec cum omnes sentirent⁹, et cum in eam rationem¹⁰
pro suo quisque sensu¹¹ ac dolore loqueretur, omnes
ad eam domum in qua iste deversabatur¹² profecti sunt¹³; caedere
ianuam saxi, instare¹⁴ ferro, ligna¹⁵ et sarmenta¹⁶ circumdare¹⁷

---

¹ quodsi	maar als
² exter(us)	buitenlands
³ tutus ab + abl	veilig voor
⁴ quisvis, quidvis	iedereen, ieder ding
⁵ perpeti 5	tot het einde doorstaan
⁶ satius	beter
⁷ acerbitas, -tatis	hardheid, ellende
⁸ versari	verkeren
⁹ sentire	menen
¹⁰ in eam rationem	zo, op deze manier
¹¹ sensus 4 ^e	gevoelen
¹² deversari	verblijven
¹³ proficisci, profectus	vertrekken
¹⁴ instare	aandringen
¹⁵ lignum	hout
¹⁶ sarmentum	tak
¹⁷ circumdare	eromheen leggen

---

ignemque subicere¹ coeperunt. Tunc cives Romani, qui Lampsaci negotiabantur², concurrunt³; orant Lampsacenos ut gravior apud eos nomen legationis⁴ quam iniuria legati putaretur; sese⁵ intellegere hominem illum esse impurum⁶ ac nefarium⁷, sed quoniam⁸ nec perficisset⁹ quod conatus esset, neque futurus esset Lampsaci postea¹⁰, levius¹¹ eorum peccatum¹² fore¹³ si homini scelerato¹⁴ pepercissent¹⁵ quam si legato non pepercissent.

Vragen

1. In de reactie van de Lampsaceni speelde een persoonlijke empathie een belangrijke rol. Laat dat zien.
2. Laat het chiasme zien in de woorden *caedere ... coeperunt*.
3. Leg de strekking uit van de woorden *ut gravior ... putaretur*.
4. Stel de Lampsaceni hadden Verres gedood, welke twee factoren zouden belastend voor hen geweest zijn volgens de Romeinen?
5. Wat zou voor de Lampsaceni zelf de zaak minder erg maken, als ze hem zouden sparen?
6. Wat was overigens het peccatum van de Lampsaceni?

---

¹ subicere 5	eronder houden
² negotiari	handel drijven
³ concurrere 3	te hoop lopen
⁴ legatio	gezantschap (van Rome); functie van vice-gouverneur
⁵ sese = se	
⁶ impurus	onrein
⁷ nefarius	goddeloos
⁸ quoniam	aangezien
⁹ perficere 5	tot een einde brengen
¹⁰ postea	later
¹¹ levis	licht, onbetekenend
¹² peccatum	fout
¹³ fore = futurum esse	
¹⁴ sceleratus	misdadig
¹⁵ parcere, pepercere alicui 3	sparen, ontzien

Verres'eigen schuld.

Sic iste, multo sceleratior et nequior¹ quam ille Hadrianus², aliquanto etiam felicitior fuit. Ille, quod eius avaritiam³ cives Romani ferre non potuerunt, Uticae⁴ domi suae vivus exustus⁵ est, idque ita illi merito⁶ accidisse⁷ existimatum⁸ est ut laetarentur⁹ omnes neque ulla animadversio¹⁰ constitueretur: hic¹¹ sociorum ambustus¹² incendio tamen ex illa flamma periculoque evolavit¹³, neque adhuc causam ullam excogitare¹⁴ potuit quam ob rem commiserit¹⁵, aut quid evenerit¹⁶, ut in tantum periculum veniret. Non enim potest dicere, 'cum seditionem¹⁷ sedare¹⁸ vellem, cum frumentum imperarem¹⁹, cum stipendium cogere²⁰, cum aliquid denique²¹ rei publicae causa gererem²², quod acrius¹ imperavi, quod animadverti², quod

---

¹ nequam	nietswaardig
² De genoemde Hadrianus was een paar jaar eerder gouverneur van Africa geweest	
³ avaritia	hebzucht
⁴ Utica	stad ten N.W. v. Carthago, vanuit het Phoenicische Tyrus gesticht, nu Henschir-bou-chateur
⁵ exurere 3, exussi, exustus	verbranden
⁶ merito	terecht
⁷ accidere alicui 3	iemand overkomen
⁸ existimare	menen
⁹ laetari	blij zijn
¹⁰ animadversio	straf
¹¹ Bedoeld wordt hier Verres.	
¹² amburere 3, ambussi, ambustus	(met vuur) aantasten
¹³ evolare	ontsnappen
¹⁴ excogitare	bedenken
¹⁵ committere, ut + coni. 3	het zover laten komen, dat
¹⁶ evenit, ut + coni.	het gebeurt, dat
¹⁷ seditio	opstand
¹⁸ sedare	bedaren
¹⁹ imperare	gebieden, de levering van iets opleggen
²⁰ stipendium cogere 3	belasting innen
²¹ denique	tenslotte, kortom
²² gerere 3	doen

---

minatus sum³.¹ Quae si diceret, tamen ignosci⁴ non oportet, si nimis⁵ atrociter imperando sociis in tantum adductus⁶ periculum videretur.

Vragen

1. Wat is volgens Cicero het wrange, als je Verres met Hadrianus vergelijkt?
2. Wat zijn overigens de grote verschillen tussen de zaak Verres en die van Hadrianus?
3. Geef het moment aan waarop Cicero met *adhuc* doelt.
4. Wat wil Cicero eigenlijk aangeven met het afwijzen van de argumenten *cum seditionem .. minatus sum*.
5. Wat is het subject van *ignosci*?

Verres beroept zich ten onrechte op een veroordeling van Philodamus door Nero, gouverneur van Asia.

71. Nunc cum ipse causam illius tumultus neque veram dicere neque falsam⁷ confingere⁸ audeat, homo autem ordinis⁹ sui frugalissimus¹⁰, qui tum accensus¹¹ C. Neroni¹² fuit, P. Tettius, haec eadem se Lampsaci cognosse dixerit, vir omnibus rebus ornatissimus¹³, C. Varro¹, qui tum in Asia militum tribunus² fuit, haec

---

¹ acriter	streng, hard
² animadvertere ³	straffen
³ minari	dreigen
⁴ ignoscere (alicui) ³	iemand vergeven
⁵ nimis	al te
⁶ adducere in + <i>acc.</i> ³	brengen in; lees <i>adductus esse</i>
⁷ falsus	gelogen
⁸ confingere	verzinnen
⁹ ordo, ordinis	stand, rang
¹⁰ frugalis	rechtschapen
¹¹ accensus alicui	toegevoegd dienaar van; <i>de dienaar heette Publius Tettius.</i>
¹² Gaeus Nero: gouverneur van Asia	
¹³ ornatus	aanzienlijk

---

eadem ipse se ex Philodamo audisse dicat, potestis dubitare quin³ istum fortuna⁴ non tam⁵ ex illo periculo eripere⁶ voluerit quam ad vestrum iudicium⁷ reservare⁸? Nisi vero illud dicet, quod et in Tetti⁹ testimonio¹⁰ priore actione¹¹ interpellavit¹² Hortensius¹³—quo tempore quidem¹⁴ signi¹⁵ satis dedit, si quid esset quod posset dicere, se tacere non posse, ut, quam¹⁶ diu tacuit in ceteris testibus, scire omnes possemus nihil habuisse quod diceret: hoc tum dixit, Philodamum et filium eius a C. Nerone esse damnatos¹⁷.

Vragen

1. Waarom durft Verres niet de ware reden te zeggen noch een valse te verzinnen?
2. Waaruit blijkt dat Cicero de status van P.Tettius opblaast? Waarom doet Cicero dat?
3. Uit welke woorden blijkt dat Varro van een ander kaliber was?
4. Waaruit blijkt, dat aan Varros getuigenis meer waarde gehecht moet worden dan aan die van Tettius?

---

¹ Gaeus Varro, *tribunus militum in Asia*

² *militum tribunus*   militair tribuun; *wie een politieke carrière in Rome ambiëerde, kon o.a. daaraan beginnen door via verkiezingen militair tribuun te worden.*

³ *dubitare quin + coni.*   twijfelen, of

⁴ *fortuna*   het lot

⁵ *non tam ... quam ..*   niet zozeer .... als wel ..

⁶ *eripere*   wegrukken

⁷ *iudicium*   proces, oordeel

⁸ *reservare*   behouden

⁹ *sc. Tettius*

¹⁰ *testimonium*   getuigenis

¹¹ *actio*   rechtszitting, aanklacht

¹² *interpellare*   ertegenin brengen

¹³ *Q. Hortensius Hortalus (114-50 v. Chr.), consul in 69 v. Chr., redenaar, verdediger v. Verres en rivaal v. Cicero.*

¹⁴ *quidem*   tenminste

¹⁵ *signum*   bewijs, teken

¹⁶ *quam*   zozeer, als

¹⁷ *damnare*   veroordelen

5. Naar welk moment verwijzen de woorden *quo tempore* terug?
6. Leg de betekenis uit van de zin *quo tempore ..diceret*.

72. De quo¹ ne multa disseram² tantum dico, secutum id esse Neronem et eius consilium³: quod⁴ Cornelium lictorem occisum esse constaret⁵, putasse⁶ non oportere esse cuiquam ne⁷ in ulciscenda⁸ quidem iniuria hominis occidendi potestatem⁹. In quo video Neronis iudicio non te absolutum¹⁰ esse improbitatis¹¹, sed illos damnatos¹² esse caedis.

Verum ista damnatio¹³ tamen cuius modi¹⁴ fuit? Audite, quaeso, iudices, et aliquando miseremini¹⁵ sociorum et ostendite¹⁶ aliquid¹⁷ iis in vestra fide praesidi¹⁸ esse oportere. Quod¹⁹ toti Asiae iure occisus videbatur²⁰ istius ille verbo²¹ lictor, re vera minister improbissimae cupiditatis²², pertimuit²³ iste ne

---

¹ de quo ne ..:	<i>rel.aansluiting lees</i> : et ne de ea re
² disserere 3	betogen
³ consilium	adviescollege
⁴ quod	1. wat, 2. dat, 3. het feit dat, 4. wat betreft het feit dat, 6. omdat
⁵ constat	het staat vast
⁶ <i>Subjectsacc. is Nero.</i>	
⁷ ne ..quidem	zelfs niet
⁸ ulcisci 3	wreken
⁹ potestas, -tatis	macht
¹⁰ absolvere aliquem alicuius rei 3	iemand vrijspreken van
¹¹ improbitas, -tatis	slechtheid
¹² damnare aliquem alicuius rei	iem. veroordelen wegens
¹³ damnatio	veroordeling
¹⁴ modus	wijze; <i>hier: gen. qualitatis</i>
¹⁵ misereri alicuius 2	medelijden hebben met
¹⁶ <i>Lees: ostendite oportere ...</i>	
¹⁷ <i>Trek bij aliquid de gen. part. praesidi</i>	
¹⁸ praesidium	bescherming
¹⁹ quod	omdat
²⁰ videri alicui	toeschijnen aan
²¹ verbo ... re vera	in schijn .. in werkelijkheid
²² cupiditas, -tatis	begeerte
²³ pertimere 2	zeer bang zijn

Philodamus Neronis iudicio liberaretur¹; rogat et orat Dolabellam² ut de sua provincia decedat, ad Neronem proficiscatur³; se demonstrat⁴ incolumem⁵ esse non posse, si Philodamo⁶ vivere atque aliquando⁷ Romam venire licuisset.

Vragen

1. Waardoor heeft Nero zich in zijn vonnis laten leiden?
2. Waarom dus is Philodamus veroordeeld wegens moord?
3. Waarom kan volgens Cicero Verres de uitspraak van Nero niet voor zijn verdediging gebruiken?
4. Wat moet in deze context onder *fide* verstaan worden? Waarom zouden de socii daarop een beroep kunnen doen?
5. Waarom vond geheel Asia de moord op Rubrius terecht volgens de tekst?
6. Cicero brengt hier een verschil van kijk van twee culturen naar voren. Waaruit blijkt dat?
7. Waarom zou Dolabella weg moeten?
8. In dit caput wordt duidelijk, dat de adel vier handen op één buik was. Laat dat zien.

Verres doet een beroep op Dolabella

73. Commotus⁸ est Dolabella: fecit id quod multi reprehenderunt⁹, ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret, et in Asiam hominis nequissimi¹⁰ causa in alienam provinciam proficisceretur. Posteaquam ad Neronem venit, contendit¹¹ ab

---

¹ liberare	vrijspreken
² Dolabella: <i>gouverneur van een andere provincie dan Cilicia</i>	
³ proficiscor 3	vertrekken
⁴ demonstrare	te kennen geven
⁵ incolumis	ongedeerd
⁶ Lees: <i>Philodamo licuisset</i>	
⁷ aliquando	ooit eens
⁸ commovere	voortbewegen, doen wijken, hevig bewegen
⁹ reprehendere 3	laken
¹⁰ nequissimus	het minst waard
¹¹ contendere ab + <i>abl.</i> 3	met aandrang eisen van

---

eo ut Philodami causam cognosceret. Venerat ipse qui¹ esset in consilio² et primus sententiam diceret; adduxerat etiam praefectos³ et tribunos militaris⁴ suos, quos Nero omnis in consilium vocavit; erat in consilio etiam aequissimus⁵ iudex ipse Verres; erant non nulli togati⁶ creditores⁷ Graecorum, quibus ad exigendas pecunias⁸ improbissimi cuiusque⁹ legati¹⁰ plurimum prodest¹¹ gratia¹².

Vragen

1. *ut exercitum, provinciam, bellum relinqueret, ...* Welke stijlmiddelen gebruikt Cicero hier om het verwijt te versterken?
2. Hoe maakt Cicero het verwijt nog sterker? Noem twee factoren.
3. Het optreden in het proces van Dolabella zou je aanmatigend kunnen noemen. Waarom?
4. *praefectos et tribunos militaris suos*. Van wie waren die praefecti en tribuni?
5. Waarom is het onbegrijpelijk, dat Nero die praefecti en tribuni bij het proces betrok?
6. Hoe is aequissimus hier gebruikt?
7. Wie is bedoeld met *improbissimi cuiusque legati*?

74. Ille miser defensorem¹ reperire neminem poterat;

---

¹ qui + coni: *hier: ut + coni.*

² consilium	hof
³ praefectus	praefect, commandant
⁴ tribunus militaris	militair tribuun
⁵ aequus	billijk
⁶ togatus	in toga gehuld; Romeins burger
⁷ creditor	schuldeiser
⁸ exigere 3	innen
⁹ quisque + <i>superl.</i>	juist de ...sten
¹⁰ legatus	legaat, vicegouverneur
¹¹ prodesse	van voordeel zijn
¹² gratia	dank, gunst

quis enim esset aut togatus², qui Dolabellae gratia³, aut Graecus, qui eiusdem vi et imperio non moveretur? Accusator autem adponitur⁴ civis Romanus de creditoribus Lampsacenorum; qui si dixisset quod iste iussisset, per eiusdem istius lictores a populo pecuniam posset exigere⁵. Cum haec omnia tanta contentione⁶, tantis copiis agerentur, cum illum miserum multi accusarent, nemo defenderet cumque Dolabella cum suis praefectis pugnaret in consilio, Verres fortunas agi⁷ suas diceret, idem testimonium diceret, idem esset in consilio, idem accusatorem parasset,—haec cum omnia fierent, et cum hominem constaret⁸ occisum⁹, tamen tanta vis istius iniuriae, tanta in isto improbitas¹⁰ putabatur ut de Philodamo AMPLIVS¹¹ pronuntiaretur¹².

Vragen

1. Wat is de reden van het feit, dat Philodamus geen defensor kon vinden?
2. Wat voor gemene zaken had de accusator volgens de tekst met Verres gedaan?
3. Hoe benadrukt Cicero stilistisch de onverwachte wending (amplius) in het proces?
4. Hoe wordt het onaanvaardbare van Verres' aandeel in het proces benadrukt?

---

¹ defensor	verdediger
² togatus	Romein
³ gratia	invloed
⁴ adponere 3	toevoegen
⁵ exigere	innen
⁶ contentio	inspanning
⁷ agere aliquid 3	het gaat over iets
⁸ constat	het staat vast
⁹ <i>Vul aan esse.</i>	
¹⁰ improbitas, -tatis	verdorvenheid
¹¹ amplius	Verder onderzoek volgt.
¹² pronuntiare de + <i>abl.</i>	openlijk uitspreken over

Philodamus en zijn zoon door tussenkomst van Dolabella veroordeeld en ter dood gebracht.

75. Quid ego nunc in altera¹ actione Cn. Dolabellae spiritus², quid huius³ lacrimas et concursationes⁴ proferam⁵, quid C. Neronis, viri optimi atque innocentissimi⁶, non nullis in rebus animum nimium⁷ timidum⁸ atque demissum⁹? qui in illa re quid facere <oporteret> non habebat¹⁰, nisi forte, id quod omnes tum desiderabant¹¹, ut ageret¹² eam rem sine Verre et sine Dolabella. Quicquid esset sine his actum, omnes probarent¹³; tum vero quod pronuntiatum¹⁴ est non per Neronem iudicatum¹⁵, sed per Dolabellam ereptum¹⁶ existimabatur. Condemnatur¹⁷ enim perpaucis¹⁸ sententiis Philodamus et eius filius. Adest, instat, urget¹⁹ Dolabella ut quam primum²⁰ securi²¹ feriantur²², quo¹ quam² minime multi ex illis de

---

¹ alter actio	tweede rede; Cicero houdt nu zijn tweede rede tegen Verres.
² spiritus 4 ^e	stemming
³ huius: sc. Verres	
⁴ concursatio	rondrennen
⁵ proferre	te berde brengen
⁶ innocens	onschuldig
⁷ nimium	te
⁸ timidus	schuchter, behoedzaam
⁹ demissus	bescheiden
¹⁰ non habeo, quid + coni.	niet weten wat ..
¹¹ desiderare	verlangen
¹² agere	afhandelen
¹³ probare	goedkeuren
¹⁴ pronuntiare	openbaren
¹⁵ iudicare	oordelen
¹⁶ eripere, -ripui, -reptus 5	ontrukken
¹⁷ condemnare	veroordelen
¹⁸ perpauci	zeer weinig
¹⁹ urgere 2	aandringen, in het nauw brengen
²⁰ quam primum	zo snel mogelijk
²¹ securis, abl. -i	bijl
²² ferire	slaan

---

istius nefario scelere audire possent.

Vragen

1. Met wat voor soort vraag opent Cicero 75?
2. Welke stijlmiddelen zitten in de openingsvraag?
3. Welke blaam treft Nero?
4. Waarom vond men de uitspraak ongeloofwaardig?
5. Wanneer had men de uitspraak zonder meer geaccepteerd?
6. Wie heeft het vonnis gevelde en van wie was die volgens de mensen?
7. Wat wordt eigenlijk met *perpaucis sententiis* bedoeld?
8. Hoe wordt Dolabellas bezetenheid weergegeven?
9. Wie wordt met *illis* bedoeld?

76. Constituitur³ in foro Laodiceae⁴ spectaculum acerbum⁵ et miserum et grave toti Asiae provinciae, grandis natu⁶ parens adductus ad supplicium⁷, ex altera parte filius, ille quod pudicitiam liberorum, hic quod vitam patris famamque sororis defenderat. Flebat uterque non de suo supplicio, sed pater de fili morte, de patris filius. Quid lacrimarum⁸ ipsum Neronem putatis profudisse⁹? quem fletum¹⁰ totius Asiae fuisse, quem luctum¹¹ et gemitum¹² Lampsacenorum? securi¹³ esse percussos¹ homines

---

¹ quo + <i>coni.</i>	opdat daardoor
² quam + <i>sup.</i>	zo .. mogelijk
³ constituere 3	besluiten, opvoeren
⁴ Laodicea	stad in Frygië (Kl.-Azië)
⁵ acerbus	bitter
⁶ grandis natu	bejaard
⁷ supplicium	(dood)straf
⁸ lacrimarum: <i>gen. part. bij quid</i>	
⁹ profundere, -fudi, -fusus 3	vergieten
¹⁰ fletus 4 ^e	geween
¹¹ luctus 4 ^e	rouw
¹² gemitus 4 ^e	gezucht
¹³ securis	bijl (<i>oude i-stam; dus abl. s.- i, acc.pl. is en gen.pl -ium</i>)

---

innocentis nobilis, socios populi Romani atque amicos,
propter hominis flagitiosissimi² singularem³ nequitiam⁴ atque
improbissimam cupiditatem!

Vragen

1. Wat maakte de doodstraf van de vader deerniswekkend? Hoe wordt daar nadruk op gelegd?
2. Welk zinsdeel is in het zinsdeel voorafgaand aan *ex altera parte filius* achterwege gelaten?
3. Welk opvallend stijlmiddel zit in *sed pater de fili morte, de patris filius*?
4. Welk woord moet je aanvullen in *Quem .. Lampsacenorum*?
5. Welke drie factoren maken de dood door onthoofding van Philodamos des te weerzinwekkender voor de Romeinen?

Cicero roept Dolabella ter verantwoording.

77. Iam iam⁵, Dolabella, neque me tui⁶ neque tuorum liberorum, quos tu miseros in egestate⁷ atque in solitudine⁸ reliquisti, misereri⁹ potest¹⁰. Verresne tibi tanti fuit¹¹ ut eius libidinem hominum innocentium sanguine lui¹² velles? Idcirco¹³ exercitum atque hostem relinquebas ut tua vi et crudelitate istius hominis improbissimi pericula sublevares¹⁴? Quod enim eum tibi quaestoris¹ in loco constitueras², idcirco tibi amicum in

---

¹ percutere, -cussi, -cussus	5	hevig treffen
² flagitiosus		schandelijk, eerloos
³ singularis		uitzonderlijk
⁴ nequitia		laagheid
⁵ iam iam		nu na dit
⁶ tuum		het jouwe, jij
⁷ egestas, -tatis		gebrek
⁸ solitudo, -dinis		eenzaamheid
⁹ misereri alicuius rei	2	medelijden hebben met
¹⁰ potest + a.c.i.		het is mogelijk
¹¹ tanti esse (<i>gen. pretii</i>)		zoveel waard zijn
¹² luere	3	straffen, goed maken
¹³ idcirco		daarom
¹⁴ sublevare		verlichten, verzachten

---

perpetuum³ fore⁴ putasti? nesciebas ab eo Cn. Carbonem⁵ consulem, cuius re vera⁶ quaestor fuerat, non modo relictum sed etiam spoliatum⁷ auxiliis⁸, pecunia, nefarie⁹ oppugnatum et proditum? Expertus¹⁰ igitur es istius perfidiam tum cum ipse se ad inimicos tuos contulit¹¹, cum in te homo ipse nocens acerrimum¹² testimonium¹³ dixit, cum rationes¹⁴ ad aerarium¹⁵ nisi damnato te referre¹⁶ noluit.

Vragen

1. Waarom heeft Cicero geen medelijden met Dolabella? Baseer je antwoord op caput 77.
2. *in egestate atque in solitudine* Uit welke mededeling in het vervolg kun je opmaken, wat er gebeurd is?
3. Naar welk aspect in het voorafgaande van Dolabellas optreden verwijst tua vi?
4. Wat wordt bedoeld met *crudelitate*?
5. Wat zou het voordeel voor Verres zijn *cum rationes ad aerarium nisi damnato te referre noluit*?

---

¹ quaestor	quaestor (<i>administratieve ambtenaar, die de gouverneur van een provincie hielp</i>)
² constituere 3	plaatsen
³ perpetuus	eeuwig
⁴ fore = <i>futurus esse</i>	
⁵ Gnaeus Carbo	<i>eigen naam</i>
⁶ re vera	in werkelijkheid
⁷ spoliatus aliqua re	berooft van
⁸ auxilia <i>n.pl.</i>	hulptroepen
⁹ nefarius	misdadig
¹⁰ experiri, expertus 4	ervaren
¹¹ se conferre, -tuli, -latus	zich begeven naar
¹² acer	scherp
¹³ testimonium	getuigenis
¹⁴ ratio	rekening
¹⁵ aerarium	schatkamer, staatskas
¹⁶ referre ad	voorleggen aan

Cicero spreekt nu Verres persoonlijk aan.

78. Tantaene tuae, Verres, libidines erunt ut eas capere¹ ac sustinere² non provinciae populi Romani, non nationes exterae³ possint? Tune quod videris, quod audieris, quod concupieris⁴, quod cogitaris, nisi id ad nutum⁵ tuum praesto⁶ fuerit, nisi libidini tuae cupiditatieque paruerit, immittentur homines, expugnabuntur domus, civitates non modo pacatae⁷, verum etiam sociorum atque amicorum ad vim atque ad arma confugient⁸, ut ab se atque a liberis suis legati⁹ populi Romani scelus ac libidinem propulsare¹⁰ possint? Nam quaero abs te circumsessusne¹¹ sis Lampsaci, coeperitne domum in qua deversabare¹² illa multitudo incendere, voluerintne legatum populi Romani comburere¹³ vivum Lampsaceni? Negare non potes; habeo enim testimonium tuum quod apud Neronem dixisti, habeo quas ad eundem litteras misisti. Recita¹⁴ hunc ipsum locum de testimonio.

Vragen

1. Wat wil Cicero eigenlijk zeggen in de eerste zin van 78?
2. Welk stijlmiddel domineert de volzin *Tune ..possint?* Lat dat zien.
3. Laat in *Tune ..possint?* het chiasme zien. Om wat te benadrukken wordt het gebruikt?

---

¹ capere 5	bevatten
² sustinere 2	verdragen, weerstaan
³ exterus	buitenlands
⁴ concupere, -cupii 5	verlangen
⁵ nutus 4	wenk, wens, opdracht
⁶ praesto esse	aanwezig zijn
⁷ pacare	onderwerpen
⁸ confugere ad 5	zijn toevlucht nemen tot
⁹ legatus	gezant, vicegouverneur
¹⁰ propulsare	verdrijven
¹¹ circumsedere, -sedi, -sessus 2	omsingelen
¹² deversari	verblijven
¹³ comburere 3	verbranden
¹⁴ recitare	voorlezen

---

4. Laat de climax in *Nam ..Lamspaceni?* zien. Welke andere twee stijlmiddelen komen in deze zin voor?

79. *Testimonium C. Verris in Artemidorum*¹. *Non multo post in domum*-. *Bellumne* populo Romano Lampsacena civitas facere conabatur? deficere² ab imperio ac nomine³ nostro volebat? Video enim et ex iis quae legi et audivi intellego, in qua civitate non modo legatus populi Romani circumsessus, non modo igni, ferro, manu, copiis oppugnatus, sed aliqua ex parte⁴ violatus⁵ sit, nisi publice⁶ satis factum sit⁷, ei civitati bellum indici⁸ atque inferri⁹ solere.

Vragen

1. Door middel van welk woord wil Cicero de indruk wekken een open/objectieve vraag te stellen *Bellumne ...?* Toch is het een suggestieve vraag. Want wat wil Cicero met deze vraag zeggen? Hoe heet zo'n suggestieve vraag? Welk vraagpartikel had je dan hier kunnen hebben?
2. Cicero laat in dit hoofdstuk weten, dat de hele gebeurtenis niet zo onbetekenend zou mogen zijn, als alles gebeurd is, zoals Verres zegt. Wat zou namelijk in dit geval normaal het gevolg voor de Lampsaceni zijn en waarom?
3. Wat bedoelt Cicero met *aliqua ex parte violatus*?

80. *Quae fuit igitur causa cur*¹⁰ *cuncta civitas Lampsacenorum de contione*¹¹, *quem ad modum*¹ *tute*² *scribis, domum tuam*

---

¹ *Artemidorus was waarschijnlijk de zoon van Philodamus.*

² *deficere ab aliquo* 5 afvallen van

³ *nomen nostrum = nos*

⁴ *aliqua ex parte* in een of ander opzicht

⁵ *violare* schenden

⁶ *publice adv.* van staatswege

⁷ *satisfacere* genoegdoening geven

⁸ *bellum indicere* de oorlog verklaren

⁹ *inferre* aandoen

¹⁰ *cur* waarom

¹¹ *contio, -ionis* vergadering

concurreret? Tu enim neque in litteris quas Neroni mittis, neque in testimonio causam tanti tumultus ostendis ullam. Obsessum te dicis, ignem adlatum, sarmenta³ circumdata, lictorem tuum occisum esse dicis, prodeundi⁴ tibi in publicum⁵ potestatem⁶ factam negas: causam huius tanti terroris occultas⁷. Nam si quam Rubrius iniuriam suo nomine ac non impulsu⁸ tuo et tua cupiditate fecisset, de tui comitis iniuria questum⁹ ad te potius¹⁰ quam te oppugnatum venirent. Cum igitur, quae causa illius tumultus fuerit, testes a nobis producti¹¹ dixerint, ipse celarit, nonne causam hanc, quam nos proposuimus¹², cum illorum testimonia tum istius taciturnitas¹³ perpetua¹⁴ confirmat?

Vragen

1. Uit caput 80 kun je opmaken, dat Verres wel de Lampsaceni aangeklaagd heeft bij Nero. Maar wat heeft hij daarbij achterwege gelaten?
2. Waarom gebruikt Cicero hier het woord terror (terroris) en niet timor (timoris)?
3. Leg de logica van de zin *Nam ..venirent* uit. Wat voor daad van de Lampsaceni was dat?

---

¹ quemadmodum	zoals
² tute: een versterkt tu	
³ sarmenta <i>n.pl.</i>	rijshout
⁴ prodire	tevoorschijn komen
⁵ publicum	de openbare straat
⁶ potestas, -tatis	gelegenheid
⁷ occultare	verbergen
⁸ impulsus 4 ^e	aandrang, aansporing
⁹ questum en oppugnatum: <i>supinum II</i> ; een subst. van de 4 ^e gemaakt van een ppp. Geplaatst bij een verbum van beweging als acc. regionis: om te < naar het; queror, questus	het klagen
¹⁰ potius <i>n.acc.s.</i>	liever
¹¹ producere	laten voorkomen, ten tonele voeren
¹² proponere, posui, -positus 3	naar voren brengen
¹³ taciturnitas	het zwijgen
¹⁴ perpetuus	eeuwig

4. Wie is hier *ipse* (celarit)?
5. Wat wordt bedoeld met *causam hanc*?

Cicero doet een beroep op de jury Verres te veroordelen.

81. Huic homini parcetis¹ igitur, iudices, cuius tanta peccata² sunt ut ii, quibus iniurias fecerit, neque legitimum³ tempus expectare ad ulciscendum⁴ neque vim tantam doloris in posterum⁵ differre⁶ potuerint? Circumsessus es. A quibus? A Lampsacenis. Barbaris hominibus, credo, aut iis qui populi Romani nomen contemnerent⁷. Immo vero⁸ ab hominibus et natura et consuetudine⁹ et disciplina¹⁰ lenissimis¹¹, porro¹² autem populi Romani condicione¹³ sociis, fortuna servis, voluntate¹⁴ supplicibus¹⁵: ut¹⁶ perspicuum¹⁷ sit omnibus, nisi tanta acerbitas¹⁸ iniuriae, tanta vis sceleris fuisset ut Lampsaceni moriendum sibi potius¹⁹ quam perpetiendum²⁰ putarent, numquam illos in eum locum progressuros fuisse²¹ ut vehementius odio¹ libidinis tuae quam legationis² metu move-

---

¹ parcere alicui 3	sparen, ontzien
² peccatum	fout, zonde
³ legitimus	wetmatig
⁴ ulcisci, ultus 3	wraak nemen
⁵ in posterum	tot later
⁶ differre	uitstellen
⁷ contemnere 3	verachten
⁸ immo vero	in tegendeel
⁹ consuetudo, -dinis	gewoonte, levenswijze
¹⁰ disciplina	tucht, zede
¹¹ lenis	mild, rustig
¹² porro	verder
¹³ condicio, ionis	overeenkomst, schikking
¹⁴ voluntas, -tatis	wens
¹⁵ supplex, -plicis	smekeling
¹⁶ ut: <i>consecutief</i>	
¹⁷ perspicuus	zeer duidelijk
¹⁸ acerbitas	bitterheid
¹⁹ potius	eerder, liever
²⁰ perpeti 5	tot het einde toe verdragen
²¹ progressuros fuisse: <i>irr. van het verleden</i>	

rentur.

Vragen

1. Leg de redenatie van Cicero in 81 uit, volgens welke Cicero vindt, dat Verres veroordeeld moet worden.
2. Hoe heet een opmerking als *Barbaris .. contemnerent*? Ofwel, wat voor lading kleeft aan die woorden? Door welke woorden in het vervolg wordt die lading ook verraden?
3. Laat in de zin *Immo ..supplicibus* de twee trikola zien.
4. In hoeverre is *ut Lampsaceni moriendum sibi potius quam perpetiendum putarent* uitgekomen?

Verres moet niet verwachten hier voor het Romeinse gerecht gered te worden. Hij heeft op alle gebieden gefaald.

82. Nolite, per deos immortalis, cogere socios atque exteras nationes hoc uti perfugio³, quo, nisi vos vindicatis⁴, utentur necessario⁵! Lampsacenos in istum numquam ulla res mitigasset⁶ nisi eum poenas Romae daturum⁷ credidissent: etsi⁸ talem acceperant iniuriam, quam nulla lege satis digne⁹ persequi¹⁰ possent, tamen incommoda¹¹ sua nostris committere¹² legibus et iudiciis quam dolori suo permittere¹³ maluerunt. Tu mihi, cum circumsessus a tam inlustri¹⁴ civitate sis propter tuum scelus atque flagitium¹, cum coegeris

---

¹ odium	haat
² legatio	gezantschap; positie van vicegouverneur
³ perfugium	toevluchtsoord
⁴ vindicare	beschermen
⁵ necessarius	noodzakelijk
⁶ mitigare	zacht stemmen
⁷ poenam dare	vergoeding geven; gestraft worden
⁸ etsi	ookal
⁹ digne <i>adv.</i>	op een waardige wijze
¹⁰ persequi 3	vervolgen
¹¹ incommodum	nadeel, last, schade
¹² committere 3	toevertrouwen
¹³ permittere 3	overlaten
¹⁴ illustris	aanzienlijk

---

homines miseros et calamitosos² quasi desperatis³ nostris legibus et iudiciis ad vim, ad manus, ad arma confugere, cum te in oppidis et civitatibus amicorum non legatum populi Romani, sed tyrannum libidinosum⁴ crudelemque praebueris⁵, cum apud exteris nationes imperi nominisque nostri famam tuis probris⁶ flagitiisque violaris, cum te ex ferro amicorum populi Romani eripueris⁷ atque ex flamma sociorum evolaris⁸, hic tibi perfugium⁹ speras futurum? Erras: ut huc incideres¹⁰, non ut hic conquiesceres¹¹, illi te vivum exire passi sunt¹².

Vragen

1. *Vindicatis* Wie is het lijdend voorwerp? Waar uit het vervolg wordt dat duidelijk?
2. *Van de opmerking etsi .. maluerunt* zou je kunnen denken, dat Cicero het hier ingelast heeft om zijn zaak sterk te maken. Laat dat zien.
3. De opmerking *desperatis nostris legibus* is in strijd met de realiteit, als je naar de werkelijke gang der zaken kijkt, zoals in de narratio geschilderd. Laat dat zien.
4. De wijze, waarop Cicero hier Verres' optreden in Lampsacum schildert, zou je hyperbolisch kunnen noemen. Laat dat zien.

---

¹ flagitium	schanddaad
² calamitosus	geteisterd, ellendig
³ desperare	wanhopen aan
⁴ libidinosus	wellustig
⁵ se praebere 2	zich betonen
⁶ probrum	schanddaad, schandelijke handelswijze
⁷ eripere, eripui 5	ontrukken
⁸ evolare	wegvliegen, ontsnappen
⁹ perfugium	toevluchtsoord, excuus
¹⁰ huc incidere 3	hier terechtkomen; voor dit hof verschijnen
¹¹ conquiescere 3	zijn rust vinden
¹² pati, passus 5	dulden

---

5. Met welke persoon uit de Romeinse geschiedenis vergelijkt Cicero hier natuurlijk zwijgend Verres?
6. Welke fama hadden de Romeinen?
7. Uit welk fragment uit het voorafgaande (de narratio) kun je opmaken, dat Ciceros uitspraak *ut huc ..sunt.* waar is?

83. Et ais¹ iudicium² esse factum te iniuria³ circumsessum esse⁴ Lampsaci, quod Philodamus cum filio condemnatus⁵ sit. Quid, si doceo⁶, si planum facio⁷ teste homine nequam⁸, verum ad hanc rem tamen idoneo⁹—te ipso, inquam¹⁰, teste docebo te huius circumsessionis¹¹ tuae causam et culpam in alios transtulisse¹², neque in eos, quos tu insimularas¹³, esse animadversum¹⁴. Iam nihil te iudicium¹⁵ Neronis adiuvat. Recita¹⁶ quas ad Neronem litteras misit. *Epistola C. Verris ad Neronem. Themistagoras et Thessalos*—. Themistagoram et Thessalum scribis populum concitasse¹⁷. Quem populum? Qui te circumsedit, qui te vivum comburere conatus est. Vbi hos persequeris¹⁸, ubi accusas, ubi defendis

---

¹ aio	ik zeg
² iudicium	vonnis
³ iniuria	onrecht
⁴ <i>De a.c.i. te iniuria circumsessum esse is subject van de a.c.i. iudicium esse</i>	
⁵ condemnare	veroordelen
⁶ docere 2	uiteenzetten
⁷ planum facere 5	duidelijk maken
⁸ nequam <i>adi. indecl.</i>	minderwaardig
⁹ idoneus	geschikt
¹⁰ inquam	zeg ik, bedoel ik
¹¹ circumsessio	belegering
¹² transferre, -tuli, -latus	afschuiven, overbrengen
¹³ insimulare	betichten, aanklagen
¹⁴ animadvertere in aliquem 3	iemand straffen
¹⁵ iudicium	vonnis
¹⁶ recitare	voorlezen
¹⁷ concitare	opjatten
¹⁸ persequi 3	vervolgen

ius nomenque legati?

Vragen

1. De zin *Quid ... animadversum*. Is een anakolouth. Laat dat zien.
2. Van welk ongerijmd gedrag beschuldigt Cicero in 83 Verres?
3. Wat wil Cicero zeggen met de slotvraag van 83?

84. In Philodami iudicio dices id actum¹?

Cedo² mihi ipsius Verris testimonium: videamus quid idem iste iuratus³ dixerit. Recita. Ab accusatore rogatus respondit in hoc iudicio non persequi: sibi in animo esse alio tempore persequi. Quid igitur te iuvat Neronis iudicium, quid Philodami damnatio⁴? Legatus cum esses circumsessus, cumque, quem ad modum tute⁵ ad Neronem scripsisti, populo Romano communique causae⁶ legatorum facta esset insignis iniuria, non es persecutus: dicis tibi in animo esse alio tempore persequi. Quod fuit id tempus? quando⁷ es persecutus? Cur imminuisti⁸ ius legationis, cur causam populi Romani deseruisti⁹ ac prodidisti¹⁰, cur iniurias tuas coniunctas¹¹ cum publicis¹² reliquisti? Non te ad senatum causam deferre¹³, non de tam atrocibus¹⁴ iniuriis

---

¹ agere, egi, actus 3	doen
² cedo 3	zeg op, laat horen
³ iuratus	onder ede
⁴ damnatio	veroordeling
⁵ tute = tu	
⁶ communis causa	de gemeenschappelijke zaak
⁷ quando	wanneer
⁸ imminuere, imminui, imminutus 3	verkleinen
⁹ deserere, derui, desertus 3	in de steek laten
¹⁰ prodere, prodidi, proditus 3	verraden
¹¹ coniunctus	verbonden
¹² publicus	openbaar, van de staat
¹³ deferre	overdragen
¹⁴ atrox	wreed

conqueri, non eos homines qui populum concitarant consulum litteris evocandos¹ curare² oportuit?

Vragen

1. Leg de redenatie uit, die achter de opmerking *Quid Philodami damnatio?* zit.
2. In wat voor opzicht is het Romeinse volk onrecht aangedaan volgens Verres (*populo Romano .iniuria*)?
3. Welke reden heeft Cicero Verres te beschuldigen het *ius legationis* te hebben aangetast?
4. Laat het zeer retorische gehalte van de slotvraag van 84 zien.

85. Nuper M. Aurelio Scauro³ postulante⁴, quod is Ephesi⁵ se quaestorem vi prohibitum⁶ esse dicebat quo minus e fano⁷ Dianae servum suum, qui in illud asylum⁸ confugisset, abduceret, Pericles Ephesius⁹, homo nobilissimus, Romam evocatus¹⁰ est, quod auctor¹¹ illius iniuriae fuisse arguebatur¹²: tu, si te legatum ita Lampsaci tractatum¹³ esse senatum docuisses¹⁴ ut

---

¹ evocare	dagvaarden
² curare <i>aliquem + gerundivum</i>	iem. laten ..
³ Marcus Aurelius Scaurus <i>eigennaam</i>	
⁴ postulare	eisen
⁵ Ephesos, <i>Griekse stad, gelegen bij het huidige Selcuk.</i>	
⁶ prohibere, -hibui, -hibitus, quo minus + <i>coni.</i>	tegenhouden, ervan afhouden om
⁷ fanum	heiligdom
⁸ asylum	toevluchtsoord
⁹ Ephesius	van Efese
¹⁰ evocare	wegroepen
¹¹ auctor	de verantwoordelijke man
¹² arguere 3	beschuldigen
¹³ tractare	behandelen
¹⁴ docere <i>aliquem aliquid</i> 2	iemand van iets op de hoogte brengen

tui comites vulnerarentur, lictor occideretur, ipse circumsessus paene¹ incenderere², eius autem rei duces et auctores principes³ fuisse, quos scribis, Themistagoram et Thessalum, quis non commoveretur⁴, quis non ex iniuria, quae tibi esset facta, sibi provideret⁵, quis non in ea re causam tuam, periculum commune⁶ agi arbitraretur⁷? Etenim nomen⁸ legati eius modi⁹ esse debet quod non modo inter sociorum iura¹⁰, sed etiam inter hostium tela incolume¹¹ versetur¹².

Vragen

1. Waarom haalt Cicero het geval van M. Aurelius erbij?
2. Wat was het grote verschil in positie tussen Scaurus en Verres? Hoe wordt daarop door Cicero nadruk gelegd?
3. Hoe is dus Cicero's redentie, dat Verres in ieder geval de Lampsaceni had moeten vervolgen en dat hij zeker in Rome daarvoor begrip zou hebben gehad?

---

¹ paene	bijna
² incenderere = incendereris	
³ princeps	eerste, voornaamste
⁴ commovere 2	hevig bewegen
⁵ providere sibi 2	voorzorgsmaatregelen voor zich treffen
⁶ communis	gemeenschappelijk
⁷ arbitrari	menen
⁸ nomen	titel
⁹ eius modi	zo
¹⁰ ius	recht
¹¹ incolumis	ongedeerd
¹² versari	verkeren

Vertaling In Verrem II.63-9

- 63 In de Hellespont, juryleden, ligt Lampsacum, een vestingstad, bij uitstek beroemd en aanzienlijk in de provincie Asia. De mensen zelf echter van Lampsacum waren toen het meest plichtsgetrouw jegens alle Romeinse burgers, bovendien waren ze toen het meest bedaard en rustig, bijna meer dan de overigen der Grieken aangepast aan de grootste rust dan aan enig geweld of opstandigheid. Toen hij van Gnaeus Dolabella had geëist, dat hij hem naar koning Nicomedes en koning Sadala zou sturen en toen hij die tocht voor zich had opgeëist, een tocht die meer aangepast was aan zijn eigen gewin dan aan de tijd van de staat, gebeurde het, dat die Verres, op die tocht in Lampsacum kwam met grote schade en bijna de ondergang van de burgerij. Hij werd weggebracht naar een gastheer, een zekere Ianitor en zijn gezellen werden evenzo bij andere gastheren ondergebracht. Zoals zijn gewoonte was en zijn lusten hem aanmaanden schandelijk te handelen, gaf hij onmiddellijk die metgezellen van hem, zeer lage en schandelijke kerels, opdracht om te kijken en na te vorsen, of wel enig meisje of vrouw het verdiende dat hij om haar langer in Lampsacum zou verwijlen.
- 64 Zijn metgezel was een zekere Rubrius, een man gemaakt voor de lusten van die kerel, die met buitengewone bekwaamheid, waar hij ook gekomen was, al die dingen placht op te sporen. Hij rapporteerde bij hem de volgende zaak, nl. dat er een zekere Philodamus was, in afkomst, eer, rijkdommen, aanzien gemakkelijk de eerste der Lampsaceni; dat zijn dochter, die bij de vader woonde, hierom omdat zij geen man had, een vrouw van uitnemende schoonheid was; dat zij om haar zeer grote zuiverheid en kuisheid geacht werd. Zodra de man dit gehoord had, ontvlamde hij zo met betrekking tot dat wat hij zelf niet alleen nooit gezien had, wat hij echter ook niet gehoord had van hem/iemand die het zelf gezien had, dat hij zei onmiddellijk naar Philodamus te willen verhuizen. Zijn gastheer Ianitor begon, omdat hij niets vermoedde en omdat hij bang was, dat Verres in de persoon

van hem zelf aanstoot vond, de man uit alle macht terug te houden.; Verres zei dat Rubrius, zijn lievelingetje, in al dergelijke zaken zijn helper en medeplichtige, te weinig op stand woonde en hij beval dat hij naar Philodamus gebracht werd.

65. Zodra dit aan Philodamus bericht was, ook al was hij niet ervan op de hoogte tot hoeveel ellende voor hem en zijn kinderen toen al besloten werd, kwam hij toch naar Verres toe; hij toonde dat dat zijn taak niet was; dat hij toen, omdat het zijn deel was gasten te ontvangen, evenwel praetoren en consuls zelf, niet de begeleiders van gezanten gewoon was te ontvangen.

Die Verres, omdat hij maar door één verlangen meegesleurd werd, verwaarloosde diens gehele eis en zaak; hij beval dat Rubrius met geweld naar hem, die hem niet hoefde te ontvangen, moest worden gebracht. Nadat deze Philodamus zijn recht niet had kunnen verkrijgen, deed hij zijn best om zijn fatsoen en gewoonte te behouden. Omdat de man altijd voor zeer gastvrij en vriendelijk jegens onze mensen gehouden was, wilde hij niet de indruk wekken die Rubrius zelf tegen zijn zin in zijn huis ontvangen te hebben: groots en rijkelijk, overvloedig zoals hij gewoon was vooral tussen de zijnen, maakte hij een feestmaal klaar; hij vroeg Rubrius om uit te nodigen wie hem uitkwam; dat hij voor hen slechts een plaats moest overlaten, als hem dat goed toescheen; zelfs stuurde hij zijn eigen zoon, een zeer uitgelezen jongeling, het huis uit naar een zekere verwant voor het diner.

66. Rubrius nodigde Verres' vrienden uit; Verres stelde hen allen op de hoogte van wat nodig was. Zij kwamen vroeg; men ging aanliggen. Er ontstond een gesprek onder hen en een uitnodiging om volgens Griekse gewoonte te drinken. De gastheer spoorde hen aan; ze eisten dat met grotere bekertjes (te drinken); het feestmaal werd met gesprek en vreugde van allen gevierd. Nadat de situatie Rubrius scheen opgewonden te raken, zei hij: "Ik vraag je, Philodamus, waarom beveel je niet dat je dochter bij ons binnen wordt geroepen?" De man, die en van grootste ernst en al zo oud en vader was, stond

verbijsterd bij de uitspraak van de slechte kerel. Rubrius drong aan; toen zei hij om iets te antwoorden, dat het niet eigen was aan de gewoonte van de Grieken, dat vrouwen bij een feestmaal van mannen aanlagen. Toen zei hier een ander van de andere kant: "Maar immers dit kan zeker niet getolereerd worden; laat de vrouw geroepen worden!" en tegelijk beval Rubrius zijn slaven de deur te sluiten en hij beval dat zijzelf bij de deur bleven staan.

67. Maar zodra hij begrepen had, dat dit beoogd werd en dit voorbereid werd, dat zijn dochter geweld werd aangedaan, riep hij zijn slaven bij zich; hij beval hun om hem zelf te verwaarlozen, maar om zijn dochter te verdedigen; dat iemand naar buiten moest rennen om deze zo grote, huiselijke ramp aan zijn zoon te berichten. Intussen ontstond er geschreeuw in het gehele huis; de aanzienlijke en zeer eervolle man werd tussen de slaven van Rubrius en die van de gastheer in zijn eigen huis heen en weer gegooid; ieder voor zich bracht zijn handen naar hem toe; tenslotte werd hij met gloeiend water door Rubrius overgoten. Zodra dit zijn zoon bericht was, haastte hij zich onmiddellijk buiten zich zelf naar het huis om en het leven van zijn vader en de kuisheid van zijn zuster te hulp te snellen. Alle Lampsaceni, kwamen met dezelfde geest, zodra zij dit gehoord hadden, omdat hen zowel de waardigheid van Philodamus als de grootheid van het onrecht roerde, in de nacht naar het huis samen. Bij deze gelegenheid werd diens lictor Cornelius, die met diens slaven door Rubrius bij wijze van bescherming neergezet was om de vrouw mee te nemen, gedood; sommige slaven werden verwond, Rubrius zelf werd in de menigte verwond. Die kerel daar, verlangde omdat hij zag dat door zijn begeerte zo grote onlusten waren opgewekt, ergens heen weg te vluchten, als hij dat kon.
68. De volgende dag kwamen de mensen ter vergadering; ze vroegen wat het beste om te doen was; ieder voor zich, al naar gelang in een ieder het meeste gezag zat, sprak tot het volk; er werd niemand gevonden, van wie niet dit de mening en rede was, dat men niet bang hoefde te zijn, als de Lampsaceni diens goddeloze misdaad met geweld en handen gewroken zouden

hebben, dat de senaat en het volk van Rome zouden menen dat deze burgerij gestraft moest worden; maar als de gezanten van het Romeinse volk dit recht zouden gebruiken jegens de bondgenoten en de buitenlandse volken, dat het niet vrij stond de kuisheid van de kinderen veilig te houden tegen hun wellust, dat het dan beter was wat dan ook te doorstaan dan in zo'n groot geweld en hardheid te verkeren.

69. Omdat allen dit meenden en omdat een ieder voor zich zo met zijn gevoelens en verdriet sprak, zijn allen naar dat huis vertrokken, waarin hij verwijlde; ze begonnen de deur in te slaan met stenen, aan te dringen met ijzer, hout en takken eromheen te leggen en begonnen vuur eronder te werpen. Toen renden Romeinse burgers, die te Lampsacum handel dreven, te hoop; ze smeekten hun, dat de naam gezantschap bij hen zwaarder geacht werd dan het onrecht van de gezant; dat zij begrepen dat die man onrein en goddeloos was; dat echter aangezien hij niet voltooid had wat hij gepoogd had en omdat hij later niet in Lampsacum zou zijn, hun fout lichter zou zijn, als zij de misdadige kerel gespaard hadden dan als zij de gezant niet gespaard zouden hebben.
70. Zo is die kerel, die veel misdadiger en lager is dan die Hadrianus, er zelfs heel wat beter vanaf gekomen. Die Hadrianus is, omdat Romeinse burgers diens hebzucht niet hebben kunnen verdragen, in Utica in zijn huis levend verbrand; men meende dat dat hem zo terecht was overkomen, dat allen blij waren en dat er niet tot een straf werd besloten: deze Verres aangetast door brand van bondgenoten is toch uit dat vuur en dat gevaar ontsnapt en niet heeft hij tot nog toe enige reden kunnen bedenken, waarom hij het zo ver heeft laten komen, of waarom het gebeurd is dat hij in zo'n groot gevaar terecht gekomen is. Hij kan immers niet zeggen: "Omdat ik een opstand tot bedaren wilde brengen, omdat ik graan oplegde, omdat ik belasting inde, omdat ik kortom iets omwille van de staat wilde doen, omdat ik een te hevig bevel heb opgelegd, een te hevige straf heb opgelegd, een te hevig dreigement heb geuit. Als hij dit zou zeggen, zou het evenwel niet behoren, dat het hem

vergeven werd, als hij door te wrede bevelen aan bondgenoten te geven in zo' n groot gevaar gebracht scheen.

71. Nu, nu hijzelf noch de echte reden van die opschudding durft te zeggen noch een valse durft te verzinnen, nu echter een zeer rechtschapen man van zijn eigen rang, die toen een toegevoegd dienaar van C. Nero was, Publius Tettius, heeft gezegd, dat hij hetzelfde te Lampsacum heeft vernomen, nu een man in alle opzichten zeer onderscheiden, C. Varro, die toen in Asia militair tribuun was, zegt, dat hij juist hetzelfde van Philodamus heeft gehoord, kunnen jullie dan nog twijfelen, dat het lot niet zo zeer hem uit dat gevaar heeft willen redden als wel voor jullie vonnis heeft willen behouden. Tenzij hij echter dat zal zeggen, wat Hortensius ook bij de getuigenis van Tettius in zijn vorige rede ertegen inbracht (bij die gelegenheid heeft hij in ieder geval genoeg bewijs geleverd, dat hij, als er iets was, wat hij kon zeggen, niet kon zwijgen, zodat wij allen konden weten, zolang als hij zweeg bij de andere getuigen, dat hij niets heeft gehad om te zeggen) – hij zei toen dit, dat Philodamus en diens zoon door C. Nero veroordeeld waren.
72. En opdat ik hierover niet veel betoog, zeg ik slechts, dat Nero en zijn college dit principe gevolgd hebben: dat wat betreft het feit, dat het vaststond, dat de lictor Cornelius gedood was, zij meenden dat het niet behoorde dat aan iemand, zelfs niet in het geval van het wreken van een onrecht de macht was een mens te doden. In dit oordeel van Nero zie ik, dat jij niet vrijgesproken bent van slechtheid, maar dat zij veroordeeld zijn wegens moord. Maar die veroordeeling evenwel, wat voor een was dat? Hoort, zo vraag ik u, heren rechters en hebt uiteindelijk medelijden met de bondgenoten en laat zien dat het betaamt, dat zij enige bescherming voor hem in jullie trouw hebben. Omdat het heel Asia terecht toescheen, dat die zogenaamde lictor van hem, die echter in werkelijkheid dienaar was van zijn zeer slechte begeerte, gedood is, is hij heel bang geweest, dat Philodamus in het proces van Nero vrijgesproken werd. Hij bad en smeekte Dolabella, dat hij zijn provincie verliet en naar Nero vertrok; hij beweerde, dat hij

- niet ongedeerd kon zijn, als het Philodamus vrijgestaan zou hebben te leven en een keer naar Rome te komen
73. Dolabella werd bewogen; hij heeft dat gedaan, wat velen hebben gelaakt, nl. dat hij zijn leger, provincia, en de oorlog verliet en naar Asia vertrok omwille van een zeer nietswaardig man naar de provincie van een ander. Nadat hij bij Nero was gekomen, eiste hij met aandrang van hem de zaak van Philodamus te onderzoeken. Hij was in eigen persoon gekomen om in het hof te zitten en als eerste zijn mening te zeggen; hij had ook zijn prefecten en militaire tribunen meegenomen, die Nero allen ter zitting riep; op de zitting was ook als uitermate billijke rechter Verres zelf; er waren enige Romeinse schuldeisers van de Grieken, voor wie het meest voordelig was de dank van juist de slechtste gezanten om gelden te innen.
74. Die ongelukkige kon geen enkele verdediger vinden. Welke of Romein was er immers, die niet door de dank van Dolabella, of welke Griek, die niet door het het gezagsgeweld van diezelfde werd bewogen? Als aanklager echter werd tegenover hem gesteld een Romeins burger uit de schuldeisers der Lampsaceni: en als die gezegd had, wat Dolabella had bevolen, dan had hij via de lictoren van diezelfde geld van het volk kunnen innen. Omdat dit alles met zo'n grote inspanning en met zo veel troepen gedaan werd, omdat vele aanklagers die ongelukkige beschuldigden, verdedigde niemand hem; en hoewel Dolabella met zijn prefecten in het hof streed, Verres zei, dat zijn positie op het spel stond, hij tevens een getuigenis aflegde en hij tevens in het hof zat, hij tevens een aanklager had geleverd, hoewel dit alles gebeurde en vaststond, dat een mens gedood was, vond men toch dat het geweld van dat onrecht zo groot was en dat er in hem zo'n grote slechtheid was, dat met betrekking tot Philodamus openlijk werd afgekondigd: er wordt verder onderzocht.
75. Waarom moet ik nu in mijn tweede pleidooi de stemming van Dolabella, waarom moet ik zijn tranen, zijn rondrennen te berde brengen, waarom de in sommige kwesties al te timide en zachte inborst van C. Nero, een zeer goede en onschuldige

man? Want hij wist in deze zaak niet wat hij kon doen, tenzij misschien dat wat allen toen verlangden, dat hij de zaak voerde zonder Verres en zonder Dolabella; allen zouden goedkeuren, dat, wat het ook zou zijn, dat zonder hen werd gedaan. Toen echter meende men, dat het vonnis, dat openlijk afgekondigd was, niet door tussenkomst van Nero geveld was, maar door Dolabella hem ontrukkt was. Want met heel weinig stemmen zijn Philodamus en diens zoon veroordeeld. Dolabella was erbij, liet niet af, drong aan, dat zij zo snel mogelijk met een bijl getroffen werden, opdat zo min mogelijk vele lieden van de kant van hen over diens misdaad konden horen.

76. Op het forum te Laodicea werd een schouwspel opgevoerd, dat bitter en ongelukkig en zwaar was voor heel de provincie Asia, een hoog bejaarde vader voorgeleid ter executie en aan de andere kant zijn zoon; de een omdat hij de kuisheid van zijn kinderen had verdedigd, de ander omdat hij het leven van zijn vader en de naam van zijn zuster had verdedigd. Ieder van beiden huilde, niet om zijn eigen straf, maar de vader om de dood van de zoon en om die van de vader de zoon. Wat aan tranen denken jullie, dat Nero zelf vergoten heeft? Wat voor rouw en gezucht denken jullie, dat er van de Lampsaceni was. (Men jammerde,) Dat met de bijl terechtgesteld zijn mensen, die onschuldig zijn, aanzienlijke mensen, bondgenoten van het Romeinse volk en vrienden wegens de uitzonderlijke laagheid en de zeer slechte begeerte van een zeer schandelijk man.
77. Nu in het vervolg, Dolabella, is het én niet mogelijk dat ik met jou én niet dat ik met jouw kinderen medelijden heb, jouw kinderen, die jij in gebrek en eenzaamheid hebt achtergelaten. Was Verres voor jou zo veel waard, dat jij wilde dat voor zijn wellust met het bloed van onschuldige mensen werd geboet? Verliet jij derhalve het leger en de vijand om met jouw kracht en wreedheid de gevaren van die zeer slechte man te verlichten? Want omdat jij hem voor je op de plaats van een quaestor had geplaatst, meende jij daarom, dat hij voor jou voor altijd een vriend zou zijn? Wist jij niet, dat Gnaeus Carbo de consul, van wie hij werkelijk de quaestor was geweest, niet

alleen was verlaten, maar ook beroofd van zijn hulptroepen en geld en bestormd en verraden? Jij hebt dus diens trouweloosheid ervaren toen, toen hij zich naar jouw vijanden heeft begeven, toen hij, zelf een zeer schuldig mens, tegen jou een zeer hevig getuigenis heeft afgelegd, toen hij niet de rekeningen naar het aerarium wilde terugbrengen, tenzij nadat jij was veroordeeld.

78. Zullen jouw wellusten, Verres, zo groot zijn, dat niet de provincies van het Romeinse volk, niet buitenlandse volken ze kunnen bevatten en verdragen? Tenzij dat wat jij hebt gezien, dat wat jij hebt gehoord, dat wat jij hebt verlangd, dat wat jij hebt overdacht, op jouw hoofdknik voor handen is, tenzij dat aan jouw wellust en begeerte gehoorzaamt, zullen er mensen op afgestuurd worden, huizen veroverd worden, zullen burgerijen, die niet alleen tot vrede gebracht zijn, maar ook van bondgenoten en vrienden zijn, hun toevlucht nemen tot geweld en wapens om van zich en hun vijanden de misdaad en de wellust van de Romeinse gezant te verdrijven? Want ik vraag je, of jij te Lampsacum belegerd bent, of die menigte begonnen is het huis, waarin jij verbleef in brand te steken, of de Lampsaceni de gezant van het Romeinse volk levend wilden verbranden? Jij kunt het niet ontkennen; ik heb immers jouw getuigenis, welke jij bij Nero hebt afgelegd, ik heb de brief, die jij tevens naar hem hebt gestuurd. Lees juist deze plaats voor uit de getuigenis.
79. [getuigenis van C. Verres tegen Artemidoros, korte tijd later tegen het huis.] .. Probeerde de burgerij van Lampsacum oorlog te voeren met het Romeinse volk? Wilde het afvallen van het rijk en van ons? Want zowel aan de hand van wat ik heb gelezen zie ik, als ook begrijp ik aan de hand van wat ik heb gehoord, dat het gewoonte is, dat aan die burgerij, waar niet alleen de gezant van het Romeinse volk belegerd is en niet alleen met vuur, ijzer, hand, troepen aangevallen is, maar ook in een of ander opzicht geschonden is, tenzij er van staatswege genoegdoening gegeven is, de oorlog wordt aangezegd en aangedaan.

80. Wat was de reden dus, dat heel de burgerij der Lampsaceni vanuit de vergadering, zoals jij schrijft, te hoop is gelopen naar jouw huis? Want jij laat noch in de brief, die jij naar Nero stuurt, noch in je getuigenis enige reden van zo'n grote opschudding zien. Jij zegt, dat je belegerd bent, dat er vuur naar jou is gebracht, dat er rijshout om je heen is gelegd, dat jouw lictor is gedood, dat jou niet de gelegenheid is gegeven de straat op te gaan: jij verbergt de reden van zo'n grote angstaanjagende situatie. Want als Rubrius een onrecht had begaan uit zijn naam en niet op aandringen van jou en door jouw begeerte, zouden ze wegens het onrecht van jouw metgezel eerder bij jou komen om te klagen dan om jou te bestormen. Aangezien echter getuigen, door ons voor de dag gebracht, hebben gezegd, wat de oorzaak van die opschudding is geweest en hij zelf die heeft verborgen, wordt dan niet die oorzaak, die wij aangevoerd hebben, zowel door de getuigenissen van hen als door het eeuwig zwijgen van hem bevestigd?
81. Zullen jullie dus deze man sparen, heren rechters, wiens fouten zo groot zijn, dat die mensen, jegens wie hij onrechten heeft begaan noch het wettige moment konden afwachten om wraak te nemen noch het zo grote geweld van het verdriet konden uitstellen? Jij bent omsingeld. Door Wie? Door de Lampsaceni. Barbaarse mensen, zo geloof ik, of mensen, die de naam van Romeinse volk verachtten? Integendeel, door mensen, die zowel van nature, als door gewoonte, als ook van zede zeer zachtmoedig zijn; verder echter door een verdrag bondgenoten, door het lot slaven, door hun wil smekelingen van het Romeinse volk, zodat het zeer duidelijk is, dat als de bitterheid van het onrecht niet zo groot, het geweld van de misdaad zo groot geweest zou zijn, dat de Lampsaceni meenden, dat zij eerder moesten sterven dan de beker tot de bodem ledigen, zij nooit zover zouden zijn gekomen, dat zij heviger door haat jegens jouw wellust dan door de angst voor het gezantschap bewogen zouden worden.
82. Bij de onsterfelijke goden, dwingt de bondgenoten en buitenlandse volkeren niet dit toevluchtsmiddel te gebruiken,

dat zij, als jullie hen niet beschermen, noodzakelijk zullen gebruiken. Nooit zou enige zaak de Lampsaceni jegens hem mild gestemd hebben, als zij niet geloofd hadden, dat hij te Rome gestraft zou worden. Ook al hadden zij zulk een onrecht geleden, dat ze het met geen wet voldoende waardig konden vervolgen, toch wilden ze liever hun schade aan onze wetten voorleggen dan aan hun leed toevertrouwen. Hoewel jij door zo'n beroemde burgerij belegerd bent vanwege jouw misdaad en schanddaad, hoewel jij ongelukkige en ellendige mensen gedwongen hebt, als hadden ze de hoop op (hulp van) onze wetten en gerechtshoven opgegeven, hun toevlucht te nemen tot geweld, tot hun vuisten, tot hun wapens, hoewel jij je in vestingsteden en burgerijen van vrienden niet als vicegouverneur van het Romeinse volk, maar als wellustig en wreed tiran hebt gedragen, hoewel jij bij vreemde volkeren de naam en faam van ons staatsgezag met jouw smadelijke handelwijze en schanddadens geschonden hebt, hoewel jij jezelf ontruikt hebt aan het ijzer van vrienden van het Romeinse volk en jij ontsnapt bent aan het vuur van bondgenoten, hoop jij me toch, dat er hier voor jou een toevluchtsoord is? Je vergist je. Opdat jij hier terecht zou komen, niet opdat jij hier je rust zou vinden, hebben zij daar geduld, dat jij levend ontkwam.

83. Jij zegt, dat wat betreft het feit dat Philodamus met zijn zoon veroordeeld is, het vonnis is geveld, dat jij ten onrechte te Lampsacum omsingeld bent. Maar wat, als ik bewijs, duidelijk maak, terwijl een nietswaardig man getuige is, maar wel een man die hiervoor evenwel geschikt is- ik bedoel, als ik, als jij getuige bent, zal aantonen, dat jij de oorzaak en schuld van deze omsingeling van jou op anderen hebt afgeschoven en dat zij, die jij beschuldigd had, niet bestraft zijn. Het oordeel van Nero helpt jou helemaal niet meer. (de brief van Gaius Verres aan Nero. Themistagoras en Thessalus ...). Jij schrijft, dat Themistagoras en Thessalus het volk hebben opgejut. Welk volk? Dat jou omsingelde, dat jou levend gepoogd heeft te verbranden. Waar vervolgt jij hen, waar beschuldig jij hen, waar verdedig jij het recht en de naam van de vicegouverneur?

84. Jij zult zeggen, dat dit behandeld is in het proces van Philodamus? Geef hier aan mij van Verres zelf de getuigenis. Laten we kijken, wat die kerel zelf onder ede gezegd heeft. Lees voor. Door de aanklager daarnaar gevraagd antwoordde hij, dat hij hem in dit proces niet vervolgde; dat hij van plan was dat op een ander moment te doen. Wat helpt jou dus Nero's vonnis, wat Philodamus' veroordeling? Hoewel jij als gezant belegerd was, en hoewel, zoals jij aan Nero hebt geschreven, jegens het Romeinse volk en de gemeenschappelijke zaak van gezanten een opvallend onrecht is begaan, heb jij dat niet vervolgd. Jij zegt, dat jij van plan bent dat op een ander moment te doen. Wat was dat moment? Wanneer heb jij het vervolgd? Waarom heb jij het recht van het gezantschap verkleind? Waarom heb jij de zaak van het Romeinse volk verlaten en verraden? Waarom heb jij jouw onrechten, die verbonden zijn met die van de staat verlaten? Had jij de zaak niet moeten voorleggen aan de senaat, had jij niet over zulke wrede onrechten moeten klagen, had jij niet die mensen, die het volk hadden opgejut, met een brief van de consuls voor het gerecht moeten dagen?
85. Onlangs is, omdat Marcus Aurelius Scaurus dat eiste, omdat hij zei, dat hij in Ephesos als quaestor met geweld ervan weerhouden was van het heiligdom van Diana zijn slaaf, die tot dat toevuchtsoord zijn toevlucht had gezocht, weg te halen, Pericles van Ephesos, een zeer aanzienlijk man, naar Rome gedagvaard, omdat hij ervan beschuldigd werd van dat onrecht de aanstichter geweest te zijn. Als jij de senaat ervan op de hoogte had gebracht, dat jij als gezant te Lampsacum zo behandeld bent, dat jouw metgezellen verwond werden, jouw lictor gedood werd, jijzelf omsingeld bijna in brand getoken werd en als jij de senaat ervan op de hoogte had gebracht, dat de voornaamste leiders en verantwoordelijke mannen van deze zaak waren geweest, de mannen die jij schrijft, Themistagoras en Thessalus, wie zou dan niet bewogen worden? Wie zou niet ten gevolge van het onrecht, dat jou aangedaan was, voorzorgsmaatregelen voor zich treffen? Wie zou niet menen, dat in deze kwestie jouw zaak,

gemeenschappelijk gevaar op het spel stond? Immers de titel gezant moet niet van dien aard zijn, dat ze niet alleen te midden van de rechten van de bondgenoten, maar ook te midden van de wapens van de vijanden ongedeerd verwijlt.

86. Dit was zijn grote vergrijp in Lampsacum van wellust en zeer slechte begeerte.